

Research Article

Somewhere Between Camp and City: Rethinking Scholarship on Refugees within Refugee Studies and Urban Studies Through the Life Experiences of Afghans in Mashhads

Elmirasadat Alihosseini*

Ph.D graduate in Anthropology, Department of Anthropology, Faculty of Anthropology, University of Toronto, Toronto, Canada; Postdoctoral Researcher in Anthropology, Department of Demography, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran.

ARTICLE INFO

Received: 17 August 2025

Accepted: 03 February 2026

Keywords:

Afghan refugees,
Forms of sociality,
Urban settlement,
Camp paradigm,
Legal precarity,
Hybrid communities.

ABSTRACT

This article examines the diverse forms of social relations and modes of “being-with” forged by Afghan refugees in Iran, analyzing their experiences in relation to two dominant approaches: first, Middle Eastern refugee studies, which view camps as enclosed spaces and emphasize the persistence of kinship and village-based ties in new places of residence; second, African urban studies, which focus on creative improvisation in heterogeneous urban environments but often overlook the specific legal and political conditions of displacement and statelessness. Drawing on a comparative reading of ethnographies of Palestinian camps and urbanized refugee settings, the article critiques the “camp paradigm” for obscuring the realities of self-settled refugees and the largely fluid boundaries between camp and city. The proposed approach to studying refugee life examines the provisionality of urban living alongside regimes of citizenship and exclusion, showing how Afghans in mixed Mashhad neighborhoods, under conditions of legal precarity, cultivate both inherited and provisional networks and gradually practice experiences of belonging. Emphasizing hybrid forms of community and solidarity, the study contributes to rethinking displacement beyond the dichotomies of camp/city and kinship/urban networks.

Introduction

This article examines the social life of long-term Afghan refugees in the city of Mashhad, Iran, and argues that their everyday forms of belonging unsettle dominant analytical divisions in both refugee studies and urban anthropology. Existing scholarship has largely approached displacement through two separate paradigms. In Middle Eastern refugee studies, the refugee camp—particularly the Palestinian camp—functions as the paradigmatic site of analysis, foregrounding kinship, endurance, and political waiting. In contrast, African urban anthropology has emphasized improvisation, informality, and flexible social networks in heterogeneous cities, often abstracted from the legal condition of displacement. The case of Afghans in Mashhad fits neither

framework. Most Afghans in Iran are not camp-dwellers but urban residents who have lived for decades—often generations—without secure legal recognition. Their lives unfold in mixed neighborhoods shaped by religious economies, informal labor markets, and bureaucratic precarity. This article argues that Afghan refugee life in Mashhad must be understood through a relational lens that captures the simultaneous presence of inherited kin ties and provisional urban solidarities, as well as the tension between social rootedness and juridical exclusion. Rather than treating Afghan refugees as either victims of a failed refugee regime or exemplars of heroic urban resilience, the article proposes a conceptual intervention: rethinking refugee urbanism beyond the binaries of camp/city

*Corresponding author: Elmirasadat Alihosseini. Ph.D graduate in Anthropology, Department of Anthropology, Faculty of Anthropology, University of Toronto, Toronto, Canada; Postdoctoral Researcher in Anthropology, Department of Demography, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran.

E-mail address: elmirasadat.alihosseini@gmail.com

E-ISSN: 2717-3208 / © National Institute for Population Research, Iran. This is an open access article under the CC BY 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Cite this article:

Alihosseini, E. (2025). Somewhere between camp and city: Rethinking scholarship on refugees within refugee studies and urban studies through the life experiences of Afghans in Mashhad. *Iranian Population Studies Journal*, 9(2), 71-87.

<https://doi.org/10.22034/jips.2025.550807.1312>

and kinship/improvisation. By foregrounding the everyday labor through which Afghans sustain social life under conditions of durable uncertainty, the article contributes to a broader rethinking of displacement, belonging, and urban sociality.

Method and Data

The article is based on long-term ethnographic engagement with Afghan communities in Mashhad between 2014 and 2021, combined with comparative conceptual analysis. Fieldwork was conducted primarily in mixed neighborhoods in the eastern peripheries of the city, areas shaped by pilgrimage economies, informal housing, and migrant labor. Rather than relying on formal interviews or representative samples, the research followed everyday interactions, household arrangements, neighborhood negotiations, and encounters with bureaucratic institutions. The methodological approach is deliberately conceptual rather than purely descriptive. Afghan refugee life is not treated as raw data to be explained by existing theories; instead, it is used as a site from which dominant theoretical assumptions are interrogated. The article places ethnographic observations in dialogue with two bodies of literature: Middle Eastern refugee studies, especially work on Palestinian camps, and African urban anthropology focused on improvisation and infrastructure. Attention is also paid to absence, interruption, and silence: missing documents, broken kin relations due to deportation, suspended legal statuses, and relationships that are strategically activated or disavowed. Everyday artifacts—rental agreements, school registrations, humanitarian letters—are analyzed not only for their content but for how they circulate socially and produce inclusion or exclusion.

Findings

The findings are organized around three interrelated themes. First, kinship among Afghan refugees appears neither as a stable moral infrastructure nor as a remnant of tradition. Instead, kin relations are selective, situational, and often ambivalent. Extended family ties may provide care, housing, or access to resources, but they can also become sites of pressure, obligation, and shame under conditions of prolonged precarity. Kinship is continuously reworked: sometimes foregrounded, sometimes strategically muted, sometimes replaced by other forms of relational support. Second, Afghan refugees cultivate cautious urban solidarities beyond kinship. Relationships with neighbors, co-workers, landlords, school intermediaries, and religious networks emerge as crucial infrastructures of survival. These ties are provisional and reversible, shaped by partial trust and limited knowledge. They resemble the improvisational networks described in African urban anthropology, yet they are

embedded in a temporality of long-term exclusion rather than short-term crisis. Third, Afghan urban life in Mashhad is structured by a condition of durable legal uncertainty. Refugees are socially present and economically indispensable, yet juridically suspended. Access to housing, work, and education is mediated through informal arrangements and personal mediation rather than rights. Belonging is practiced incrementally through everyday participation rather than secured through legal recognition.

Discussion and Conclusion

The article argues that neither the camp paradigm nor urban improvisation alone can account for the lived realities of Afghan refugees in Mashhad. The camp paradigm overemphasizes enclosure, return, and kinship stability, while Africanist urban theory often underplays legal precarity and displacement as enduring conditions. By bringing these literatures into conversation, the article proposes an alternative conceptualization of refugee urbanism centered on relational hybridity. Kinship and improvisation are not opposing logics but intertwined practices that operate across different temporalities. Afghan refugees inhabit a form of urban life characterized by durable provisionality: a condition in which social rootedness coexists with perpetual uncertainty. The article concludes that studying Afghan refugees in Mashhad calls for a rethinking of how anthropology writes about displacement. Rather than resolving tensions between stability and instability, or between belonging and exclusion, the task is to hold these tensions together analytically. Doing so reveals refugee life not as a failed form of urban integration, but as a distinctive mode of social existence shaped by the ordinary labor of sustaining relations under unequal and exclusionary conditions.

مقاله پژوهشی

جایی در میان اردوگاه و شهر: بازاندیشی در ادبیات پناهندگی و مطالعات شهری از خلال تجربه زندگی افغانستانی‌های ساکن مشهد

المیراسادات علی حسینی*

دانش‌آموخته دوره دکتری انسان‌شناسی، گروه انسان‌شناسی، دانشکده انسان‌شناسی، دانشگاه تورنتو، تورنتو، کانادا؛ پژوهشگر پسادکتری انسان‌شناسی، گروه جمعیت‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

چکیده

این مقاله به بررسی شکل‌های گوناگون روابط اجتماعی و شیوه‌های «باهم‌بودن» می‌پردازد که پناهیجویان افغانستانی در ایران شکل می‌دهند و تجربه آن‌ها را در نسبت با دو رویکرد مسلط تحلیل می‌کند: نخست، ادبیات مطالعات پناهندگی در خاورمیانه که اردوگاه‌ها را فضاهایی بسته می‌بیند و بر تداوم پیوندهای خویشاوندی و روستایی در محل جدید زندگی تأکید دارد. دوم، مطالعات شهری در آفریقا که بر بداهه‌پردازی خلاقانه در محیط‌های شهری ناهمگون تمرکز می‌کند؛ اما اغلب از توجه به شرایط حقوقی و سیاسی خاص بی‌جاشدگی و بی‌دولتی غافل می‌ماند. با اتکا به خوانشی تطبیقی از مردم‌نگاری‌های اردوگاه‌های فلسطینی و فضاهای پناهندگی شهری شده، این مقاله «پارادایم اردوگاه» را نقد می‌کند؛ پارادایمی که واقعیت پناهیجویان خوداسکان‌یافته و مرزهای عمدتاً سیال میان اردوگاه و شهر را پنهان می‌سازد. رویکرد پیشنهادی مقاله برای مطالعه زندگی پناهندگان، موقتی‌بودن زیست شهری را در کنار رژیم‌های شهروندی و طرد بررسی می‌کند و نشان می‌دهد افغانستانی‌ها در محله‌های مختلط شهر مشهد، چگونه در شرایط حقوقی ناپایدار، هم‌شبکه‌های موروثی و هم‌روابط موقتی را پرورش می‌دهند و تجربه‌ی تعلق را به مرور تمرین می‌کنند. این مطالعه با تأکید بر شکل‌های ترکیبی اجتماع و هم‌بستگی، به بازاندیشی بی‌جاشدگی فراتر از دوگانه‌های اردوگاه/شهر و خویشاوندی/شبکه‌های شهری یاری می‌رساند.

اطلاعات مقاله

دریافت: ۱۴۰۴/۰۵/۲۶

پذیرش: ۱۴۰۴/۱۱/۱۴

کلیدواژه‌ها:

پناهندگان افغانستانی، اشکال زیست جمعی، سکونت شهری، پارادایم اردوگاه، نامنی حقوقی، جوامع ترکیبی.

مقدمه

مقاله آن است که تجربه‌های روزمره‌ی افغانستانی‌ها در این شهر زیارتی، تقابل‌های مفهومی بنیادینی را به چالش می‌کشد که بخش بزرگی از ادبیات موجود بر آن‌ها استوار است؛ تقابل‌هایی میان پایداری و بی‌ثباتی، خویشاوندی و بداهه‌پردازی و ثبات فضایی و سیالیت رابطه‌ای.

این مقاله، بیش از آنکه مطالعه‌ای موردی درباره یک جمعیت خاص باشد، تلاشی است برای مداخله‌ای مفهومی در ادبیات انسان‌شناسی

این مقاله می‌کوشد به این پرسش پاسخ دهد که پناهندگان افغانستانی ساکن شهر مشهد که بسیاری از آنان دهه‌هاست بدون به‌رسمیت‌شناسی قانونی زندگی می‌کنند، چگونه اشکالی از زندگی اجتماعی را سامان می‌دهند که به‌سادگی در چارچوب‌های مسلط مطالعات پناهندگی (Hanafi, 2010; Allen, 2014; Feldman, 2014;) و مطالعات شهری (Robinson, 2013; Perdigon, 2011; Williams,)

*نویسنده مسئول: المیراسادات علی حسینی، دانش‌آموخته دوره دکتری انسان‌شناسی، گروه انسان‌شناسی، دانشکده انسان‌شناسی، دانشگاه تورنتو، تورنتو، کانادا؛ پژوهشگر پسادکتری انسان‌شناسی، گروه جمعیت‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

نشانی ایمیل: elmirasadat.alihosseini@gmail.com

استناد به این مقاله: علی حسینی، المیراسادات (۱۴۰۴). جایی در میان اردوگاه و شهر: بازاندیشی در ادبیات پناهندگی و مطالعات شهری از خلال تجربه زندگی افغانستانی‌های ساکن مشهد.

دوفصلنامه مطالعات جمعیتی، ۹ (۲)، ۸۷-۷۱. <https://doi.org/10.22034/jips.2026.540747.1298>

دست یابد که بتواند پیچیدگی‌های زیست پناهندگی شهری را بدون فروکاستن آن‌ها به دوگانه‌های آشنا توضیح دهد.

مبانی نظری

این مقاله در گفت‌وگو با دو حوزه‌ی اصلی پژوهش شکل گرفته و در آن‌ها مداخله می‌کند؛ دو حوزه‌ی که گرچه به‌ندرت در گفت‌وگو با یکدیگر قرار گرفته‌اند؛ اما به‌طور عمیق شیوه‌های انسان‌شناختی اندیشیدن به آوارگی و زندگی شهری را صورت‌بندی کرده‌اند: نخست، ادبیات پناهندگی در خاورمیانه، به‌ویژه مطالعات متمرکز بر تجربه فلسطینی‌ها؛ و دوم، انسان‌شناسی فقر و زندگی شهری در آفریقا که بر غیررسمی‌بودن، بداهه‌پردازی و بقا در شهرها تأکید دارد. هر یک از این دو بدنه‌ی ادبیات، روایت‌هایی نیرومند—هرچند ناکامل—از زندگی رابطه‌مند در شرایط دشوار به دست می‌دهند. با این حال، هیچ‌یک به‌تنهایی قادر نیست تجربه‌های زیسته پناهندگان افغانستانی در ایران و به‌ویژه در شهر مشهد را به‌طور کامل توضیح دهد.

در حوزه نخست، که خاستگاه آن عمدتاً در مطالعات مربوط به آوارگی فلسطینی‌هاست، مفاهیمی چون تبعید طولانی‌مدت، انتظار و اراده بازگشت، پیوندهای خویشاوندی و اردوگاه به‌مثابه فضای مقاومت سیاسی و اخلاقی در کانون توجه قرار دارند. در این ادبیات، خویشاوندی نه فقط شبکه‌ای حمایتی؛ بلکه سازوکاری برای بقا و میدان کنش اخلاقی و سیاسی تلقی می‌شود. زمان‌مندی اردوگاه نیز به وضعیتی از تعلیق بدل می‌شود که با امید و انتظار بازگشت معنا می‌یابد. با وجود این، تمرکز بر اردوگاه و افق بازگشت، اغلب زیست روزمره پناهندگان در بستر شهر و شکل‌گیری شیوه‌های نسبتاً تثبیت‌شده زندگی شهری را به حاشیه می‌راند.

در مقابل، انسان‌شناسی شهری آفریقا—با تمرکز بر شهرهایی چون لاگوس^۴ و کینشاسا^۵—به بررسی شیوه‌های زیستن در شرایط فقر، بی‌ثباتی و فقدان زیرساخت‌های رسمی می‌پردازد. در این ادبیات، روابط اجتماعی نه بر پایه‌ی خویشاوندی پایدار، بلکه از خلال بداهه‌پردازی^۶، چانه‌زنی و هم‌زیستی موقعیتی شکل می‌گیرند. عبدالمالک سیمون^۷ با طرح مفهوم «مردم به‌مثابه زیرساخت»^۸ نشان می‌دهد که زیست در شهرهای متزلزل، وابسته به توان مردم برای ساختن ترتیبات اجتماعی موقتی و انطباق‌پذیر است (Simone, 2004: 410). با این حال، در این سنت کمتر به مسائلی چون تبعید، فقدان حقوق و ابعاد اخلاقی

پناهندگی و مطالعات شهری. تجربه زیسته افغانستانی‌ها در مشهد، امکان آن را فراهم می‌کند که مقولاتی چون آوارگی، تعلق و زیست شهری—که اغلب به‌صورت پیشینی و تقلیل‌دهنده به کار گرفته شده‌اند—به‌طور انتقادی بازاندیشی شوند. از این منظر، مقاله نه در پی توصیف صرف شرایط پناهندگی؛ بلکه در پی مواجهه‌ای انتقادی با چارچوب‌هایی است که خود به مانعی برای فهم پیچیدگی‌های زندگی پناهندگان بدل شده‌اند (Ministry of Interior, Islamic Republic of Iran, 2025).

مهاجرت افغانستانی‌ها به ایران سابقه‌ای بیش از چهار دهه دارد و در دوره‌های مختلف تاریخی—از اشغال شوروی تا جنگ‌های داخلی و بازگشت طالبان—ادامه یافته‌است. براساس سرشماری ۱۳۹۵، بیش از ۹۵ درصد اتباع خارجی در ایران افغانستانی بوده‌اند و برآوردهای جدید شمار آنان را بین ۴/۵ تا ۶/۵ میلیون نفر ذکر می‌کند (Ministry of Interior, Islamic Republic of Iran, 2025). پژوهش‌های جمعیت‌شناسانه عباسی شوازی^۱ و همکارانش (2006, 2012) نشان داده‌اند که این حضور به پیدایش نسل‌های دوم و سوم انجامیده است. با وجود این، ادغام اجتماعی—فرهنگی مهاجران افغانستانی در ایران همواره با چالش روبه‌رو بوده است؛ از بروز هویتی و طرد اجتماعی تا دسترسی محدود به آموزش و بازار کار. بررسی مقالات عادل‌خواه^۲ (2016) و الشوسکا^۳ (2015) و مقاله مشترک آنها (2007) نشان داده که فرهنگ‌پذیری مهاجران نه یک فرآیند خطی و یک‌دست، بلکه عرصه‌ای از کشمکش‌ها، سازگاری‌های تدریجی و اشکال بدیل تعلق است. از این منظر، مسئله تحقیق حاضر در بستر همین تاریخچه و در میان کشاکش‌های ادغام و فرهنگ‌پذیری معنا پیدا می‌کند.

پرسش محوری مقاله آن است که اگر رابطه‌مندی را نه صرفاً استعاره‌ای برای اتصال‌های از پیش داده‌شده؛ بلکه نظم‌ی مادی و اخلاقی بدانیم که زندگی از خلال آن تداوم می‌یابد، چه افق تازه‌ای برای فهم پناهندگی شهری گشوده می‌شود؟ مطالعه افغانستانی‌ها در مشهد نشان می‌دهد که زندگی پناهندگی شهری را نمی‌توان تنها از خلال منطق اردوگاهی تعلیق بلندمت یا از طریق روایت‌های بداهه‌پردازانه کوتاه‌مدت فهمید. در این شهر، پایداری و بی‌ثباتی، ریشه‌داری و سیالیت، هم‌زمان و در تنشی مداوم حضور دارند. این مقاله با جدی گرفتن همین تنش‌ها، می‌کوشد به شیوه‌ای از اندیشیدن مفهومی

¹ Abbasi-Shavazi

² Adelhah

³ Olszewska

⁴ Lagos

⁵ Kinshasa

⁶ Improvisation

⁷ AbdouMaliq Simone

⁸ People as infrastructure

(۱۹۷۹) و پتیت^۴ (۲۰۰۵)، اردوگاه‌ها را تداوم زندگی روستایی به تصویر کشیدند؛ فضاهایی که در آنها شبکه‌های خویشاوندی، انجمن‌های روستایی و آیین‌های یادبود، هویت سیاسی را زنده نگه داشته و در برابر حذف مقاومت می‌کنند. طرح فضایی اردوگاه‌ها نیز اغلب ترسیم‌کننده جغرافیای فلسطین پیش از ۱۹۴۸ بود و از این طریق، دعاوی مربوط به بازگشت را تقویت می‌کرد و خویشاوندی را به عنوان سنگ بنای پایداری و تعلق تثبیت می‌نمود.

این ادبیات، گرچه در تقابل با تصویر انسانیت‌زدایانه از پناهندگان به مثابه افرادی بدون فرهنگ یا غیرسیاسی نقشی حیاتی داشت؛ اما مدلی را عرضه کرد که در آن، خویشاوندی چیزی خوب و از پیش موجود پنداشته می‌شد که همواره در حال بازتولید بوده که از نظر اخلاقی تاب‌آور، و از حیث سیاسی قدرتمند است. آثار متأخرتر از فلدمن^۵ (۲۰۱۴)، نودسن و حنفی^۶ (۲۰۱۱، ۲۰۱۶) و آلن^۷ (۲۰۱۴) این نگاه را پیچیده‌تر ساخته‌اند. فلدمن تأکید می‌کند که چگونه حکمرانی بشردوستانه و پیچیدگی‌های بوروکراتیک، بواسطه خویشاوندی پیوندهای خانوادگی را به منابعی اخلاقی و نیز دسته‌بندی‌های اداری بدل می‌کنند. حنفی نشان می‌دهد که چگونه حکمرانی فضایی و منطقه‌بندی در اردوگاه‌های بلندمدت، خویشاوندی را دوباره قلمروزایی می‌کنند و در درون حصارهای ثابت سیاسی و فضایی، جای می‌دهند. آلن، از این هم پیشتر می‌رود و پرده از این امر برمی‌دارد که چگونه خویشاوندی در تبعید طولانی‌مدت، به امری پرنش بدل می‌شود. برای نمونه، زنان در اردوگاه شتیلا به ایجاد شبکه‌های حمایتی بدیلی روی می‌آورند، که ناشی از ترجیحات جهان‌وطنی نیست؛ بلکه از آن رو است که خود پیوندهای خویشاوندی به منبع استیصال، اجبار و شرم تبدیل شده‌اند.

در حالی که افغانستانی‌ها یکی از بزرگ‌ترین جمعیت‌های پناهنده طولانی‌مدت در سطح جهان را تشکیل می‌دهند، شمایل پارادایمی پناهنده خاورمیانه‌ای کماکان همان ساکن اردوگاه فلسطینی است. به همین دلیل، اصطلاحات غالب این حوزه همچنان پابرجا مانده‌اند: اصطلاحاتی همچون اردوگاه به‌سان فضای نمونه‌وار زندگی پناهندگی، خویشاوندی به عنوان زیرساخت اخلاقی سامان‌دهنده‌ی آنو انتظار برای بازگشت به مثابه زمانمندی ساختاربخش این زندگی. این مفروضات همچنین انواع سوژگی میان پناهندگان در کشورهای مختلف منطقه را محدود می‌کنند، اگرچه همان‌طور که فلدمن (۲۰۱۴) نیز اشاره

رابطه‌مندی^۱ پرداخته می‌شود؛ اموری که برای فهم زندگی پناهندگان نقشی تعیین‌کننده‌ای دارند.

زندگی افغانستانی‌ها در شهر مشهد، این دو منطق و زمان‌مندی را در هم تلاقی می‌دهد و در عین حال، محدودیت‌های هر دو بدنه‌ی ادبیات را آشکار می‌کند. زیست افغانستانی‌ها در مشهد نه کاملاً اردوگاهی است و نه صرفاً بر بداهه‌پردازی شهری استوار؛ بلکه هم موروثی است و هم مختلط^۲ و بازترکیب‌شده، هم صلب و هم گذرا. در زندگی روزمره آنان، اشکال متنوعی از رابطه‌مندی در گستره‌ی از زمان و مکان فعال‌اند: از عموزاده‌ها در هرات و اصفهان گرفته تا صاحب‌خانه‌ها و همسایه‌ها در مشهد. از شبکه‌های خیریه مستقر در پیرامون حرم تا شبکه‌های دوستی محلی که برای ثبت‌نام کودکان بی‌مدرک در مدارس چانه‌زنی می‌کنند.

تمرکز بر این پیوندها صرفاً به توصیف دقیق‌تر زندگی افغانستانی‌ها محدود نمی‌شود؛ بلکه امکان بازاندیشی انتقادی در خود چارچوب‌ها و مفروضات این دو حوزه‌ی نظری را فراهم می‌آورد. مطالعه‌ی موردی مشهد نشان می‌دهد که ادبیات اردوگاهی، با پیش‌فرض موقتی‌بودن ممتد و تأکید بر میل به بازگشت، اغلب از دیدن شکل‌های پایدار اما ناامن زندگی شهری باز می‌ماند. در مقابل، انسان‌شناسی فقر شهری، با تمرکز بر بقا و استراتژی‌های موقعیتی، ابعاد حقوقی، اخلاقی و تاریخی تبعید را کم‌رنگ می‌کند.

براین اساس، چارچوب مفهومی این مقاله نه تلفیقی ساده از دو سنت نظری و نه تلاشی صرف برای دسته‌بندی مفاهیم موجود است. این چارچوب، دعوتی است به برساختن زبانی نظری تازه که از تقاطع میدان و متن برمی‌خیزد و امکان اندیشیدن مفهومی به شکل‌های زندگی در وضعیت پناهندگی شهری را — آنگونه که در تجربه افغانستانی‌ها در مشهد متبلور می‌شود — فراهم می‌کند.

مطالعات پناهندگان خاورمیانه: اردوگاه به مثابه‌ی پارادایم، خویشاوندی به مثابه‌ی اخلاق

مطالعات انسان‌شناختی در باب پناهندگان خاورمیانه به طور گسترده بر تجربه فلسطینی‌ها متمرکز شده و پارادایمی غنی اما درعین حال محدودکننده را پدید آورده است که در آن، اردوگاه پناهندگان به مکان اصلی نظریه‌پردازی درباره آوارگی بدل می‌شود. در این مجموعه از مطالعات، اردوگاه‌ها تنها فضاهای محصور اداری نیستند؛ بلکه اشکالی اخلاقی و سیاسی به‌شمار می‌روند. محققان اولیه، همچون سعیق^۳

¹ Relationality

² Hybrid

³ Rosemary Sayigh

⁴ Peteet

⁵ Feldman

⁶ Hanafi & Knudsen

⁷ Allen

می‌کند، اکثریت پناهندگان ثبت‌شده فلسطینی نیز خارج از اردوگاه‌ها و اغلب در شهرها و محله‌های مختلط زندگی می‌کنند.

نمونه پناهندگان افغان در ایران، که اکثریت غالب آنها خارج از اردوگاه‌ها ساکن‌اند، محدودیت‌های این مدل را به وضوح نشان می‌دهد. در حومه‌ی شهرهایی چون مشهد که بخش بزرگی از این پناهندگان ساکن آن هستند، خویشاوندی امری غایب نیست؛ اما تحت فشارهای شدید قرار گرفته و به شکلی راهبردی دوباره پیکربندی می‌شود. پیوندهای خانوادگی ممکن است به واسطه اخراج از هم بپاشند، به دلایل قانونی و به طور تاکتیکی انکار شوند، یا در گستره زمان و مکان به اشکالی نامنظم برجسته یا حذف شوند. در اینجا، زمانمندی تبعید به مسئله بازگشت گره نخورده است؛ هیچ وطن واحد و امیدبخشی در کار نیست که چشم‌انتظار بازگشت کسی باشد. در عوض، انتظار به وضعیتی پراکنده و مقتضی بدل می‌شود که بیش از آنکه با امیدواری یا توقعی سیاسی تعریف شود، با بن‌بست‌های بوروکراتیک شناخته می‌شود.

انسان‌شناسی شهری آفریقایی: بداهه‌پردازی، زیرساخت و پدیدار شدن
به موازات مطالعات پناهندگان خاورمیانه، انسان‌شناسی شهری آفریقایی مجموعه‌ای از ابزارهای مفهومی متفاوت را در اختیار ما می‌گذارد. در شهرهایی نظیر لاگوس، کینشاسا و ژوهانسبورگ، انسان‌شناسی چون سیمون و امبمبه^۱ ادبیاتی غنی درباره زندگی شهری در شرایط غیررسمی بودن، فروپاشی زیرساخت‌ها و بداهه‌پردازی رابطه‌ای پدید آورده‌اند. در این دیدگاه، کانون توجه از مسائلی مانند پیوندهای موروثی به ائتلاف‌های گذرا، و از اشکال پایدار مربوط به تعلق به استراتژی‌های منعطف مرتبط با بقا منتقل می‌شود.

مفهوم «مردم به‌مثابه‌ی زیرساخت» از سیمون (۲۰۰۴)، در این زمینه نقشی کلیدی دارد. این مفهوم شرح می‌دهد که چگونه خود روابط اجتماعی به مجرای برای کارکرد شهری تبدیل می‌شوند: دوستان، همسایگان و غریبه‌ها جای نهادهای رسمی را پر کرده و به شهر امکان می‌دهد تا از طریق بداهه‌پردازی انسانی «به کار خود ادامه دهد». آثار امبمبه (۲۰۰۱؛ ۲۰۰۴)، به‌ویژه در باب شهرنشینی پس‌استعماری، به درهم‌تنیدگی خشونت، فانتزی و بداهه‌پردازی اجتماعی در شکل‌دهی به شهرهای آفریقایی می‌پردازد. این گزارش‌ها، خویشاوندی را به عنوان یک چارچوب تحلیلی غالب به حاشیه رانده است و در عوض، بر انعطاف‌پذیری رابطه‌ای زندگی شهری تأکید می‌کنند؛ پیوندهای زودگذر، تاکتیکی و گاه شکننده‌ای که مردم را در بسترهای بی‌ثباتی اقتصادی و عدم قطعیت سیاسی استوار نگه می‌دارد.

به‌سوی یک چارچوب همگرا: خویشاوندی به‌مثابه‌ی زیرساخت
تجربه افغانستانی‌ها در شهر مشهد، ما را به بازاندیشی درباره دوگانگی‌ها میان آوارگی طولانی‌مدت و شهرنشینی بداهه‌پردازانه، و میان خویشاوندی موروثی و شبکه‌های نوظهور فرامی‌خواند. آنچه شاهد آن هستیم، میدانی از کثرت رابطه‌ای است؛ جایی که روابط دیرپا با بداهه‌پردازی‌های تاکتیکی هم‌بودی و هم‌زیستی دارند و اردوگاه و شهر، هیچ‌کدام چارچوب تحلیلی پایداری را فراهم نمی‌آورند.

به جای آنکه خویشاوندی را بازمانده و بقایای سنت بدانیم، می‌توان آن را به عنوان یک زیرساخت فهمید؛ از حیث تاریخی، خویشاوندی نظامی اقتضایی برای ارتباط و جریان است - که هم توانمندساز و هم شکننده است - که فروپاشی‌های آن به همان اندازه‌ی تداوم‌هایش، سازنده و بناکننده است. هم‌زمان، بداهه‌پردازی‌های زندگی شهری نیز که بر اثر موج‌های مهاجرت، عدم شفافیت قانونی و جغرافیای فرقه‌ای شکل گرفته‌اند، باید در بستر تاریخی خودش فهمیده شوند.

چنین همگرایی مفهومی‌ای، به ما امکان می‌دهد تا به فهمی باریک‌بینانه از شهرنشینی پناهندگان دست یابیم؛ فهمی که تاب‌آوری را رمانتیزه نمی‌کند؛ بلکه بر «کار» اخلاقی و مادی‌ای توجه می‌کند که مردم برای زنده‌ماندن و معنی بخشیدن به زندگیشان به آن دست می‌زنند. در مورد افغانستانی‌های ساکن در شهر مشهد، اشکال رابطه‌ای در عین شکنندگی پایدار، و نیز در عین آنکه اخلاقیاتی‌اند، تاکتیکی هم هستند. این اشکال، هم زیرساخت‌های بقا هستند و هم عرصه‌هایی برای تنازع و کشمکش به شمار می‌روند. این همان پیچیدگی‌ای است که ادامه این مقاله در پی روشن ساختن آن است.

روش پژوهش و داده‌ها

بنیان این مقاله بر آمیزه‌ای از کار میدانی مردم‌نگارانه و تأملی مفهومی استوار است. این پژوهش از یک سو بر آشنایی طولانی‌مدت و میدانی با جوامع پناهنده افغانستانی در شهر زیارتی مشهد تکیه دارد و از سوی دیگر، واقعیت‌های زیسته آنان را در گفتگویی مقایسه‌ای با ادبیات غالب در حوزه‌ی آوارگی و زندگی شهری قرار می‌دهد. هدف روش‌شناختی این پژوهش، تنها مستندسازی تجربه افغانستانی‌ها نیست، بلکه توسعه چارچوبی مفهومی است که بتواند خاص‌بودگی جهان اجتماعی آنان را به تصویر بکشد؛ جهانی که با وابستگی مذهبی، بی‌ثباتی قانونی، بداهه‌پردازی زیرساختی و خویشاوندی از هم گسسته، نشانه‌دار شده است.

¹ Achille Mbembe

² Ethical

از حیث مفهومی، ساختار این پژوهش بر خوانشی مقایسه‌ای از ادبیات انسان‌شناختی استوار است. همان‌طور که در بخش قبلی مقاله ذکر شد، من با آثار فلدمن، پتیت، حنفی، آلن، سیمون، دوبوک و ویلیامز وارد گفتگو می‌شوم تا دو گرایش اصلی را بیان کنم: (۱) مدل‌های خویشاوندمحور و اردوگاه‌محور از پناهندگی خاورمیانه‌ای، و (۲) گزارش‌های بداهه‌پردازانه و زیرساخت‌محور از شهرنشینی آفریقایی. مورد افغانستانی‌ها هر دو گرایش فوق را به چالش می‌کشد. بنابراین، روش‌شناسی این پژوهش، نه کاربرد نظریه در میدان؛ بلکه فرآیندی دوسویه است که در آن، نظریه از دل میدان کشف می‌شود و میدان در پرتو نظریه معنا می‌یابد.

این پژوهش همچنین به آنچه غایب است، توجه ویژه‌ای دارد: به آنچه ناگفته، ناپایدار یا انکار شده است. بسیاری از افغانستانی‌ها در شهر مشهد در میانه حذفی بوروکراتیک زندگی می‌کنند - بی‌مدرک، ناشمرده و بی‌نام هستند. جهان‌های رابطه‌ای آنها نه فقط با شمولیت، بلکه با گسست نیز تعریف می‌شود: خواهر و برادرها یا حتی والدینی که اخراج شده‌اند، ازدواج‌هایی که از هم پاشیده شده‌اند، و پیوندهای خویشاوندی که برای دریافت کمک‌های بشردوستانه به طور تاکتیکی به حالت تعلیق درآمده‌اند. روش‌شناسی پژوهش ناگزیر بود این گسستگی و تکه‌پاره‌ای بودن را - نه تنها با ثبت داستان‌ها؛ بلکه با توجه به سکوت‌ها، امتناع‌ها و دوپهلویی‌هایی که مشخصه زندگی پناهندگی است - به حساب آورد.

در نهایت، این روش‌شناسی، ماهیتی تشخیصی دارد. هدف آن نه تنها توصیف زندگی افغانستانی‌ها در مشهد؛ بلکه شناسایی آن چیزی است که فهم آن از دستگاه مفهومی ما می‌گریزد. کمبود ادبیات در مورد شهرنشینی طولانی‌مدت پناهندگان - خارج از اردوگاه و فراتر از بداهه‌پردازی - به نقطه‌ای کور در انسان‌شناسی اشاره دارد. این مقاله قصد دارد این خلا را برجسته و نشان دهد. از این‌رو، مورد افغانستانی‌ها در شهر مشهد فقط یک نمونه موردی نیست، بلکه نوعی گشایش است. این مورد، ما را به بازنگری و جهت‌دهی مجدد در مطالعات پناهندگی و انسان‌شناسی شهری فرامی‌خواند. به سوی زندگی‌هایی که نه محصورند و نه آزادانه در حرکت هستند، نه کاملاً به رسمیت شناخته‌شده هستند و نه کاملاً رها شده‌اند؛ و به سوی واژگانی فرامی‌خواند که بتواند از کار اخلاقی، تأثیری^۲ یا عاطفی و زیرساختی‌ای سخن بگوید که زیستن در چنین شرایطی می‌طلبد.

کار میدانی در بازه‌های هفت ساله (بین سالهای ۲۰۲۱-۲۰۱۴) به انجام رسید که دو سال از آن به حضور مستمر در محله‌های کلیدی مختلط حومه شرقی شهر مشهد اختصاص یافت. این محله‌ها که زندگی روزمره‌شان با اقتصادهای مستقیم و غیرمستقیم متأثر از زیارت، نیروی کار ارزان و جریان‌های فراملی گره خورده‌است، به کانون‌های اصلی تعامل بدل شدند. این تحقیق، به جای تمرکز بر مصاحبه‌های رسمی با نمونه‌های آماری، به دنبال رد و نشان‌هایی از روابط بوده‌است: کنش‌های خرد مربوط به یاری‌رسانی و طرد، ترتیبات زندگی خانوار، چانه‌زنی‌های غیررسمی بر سر مسکن، و مواجهه با دستگاه بوروکراسی. روش پژوهش، مبتنی بر مشارکت بود، که شامل همراه شدن با خانواده‌ها در مسیرشان به مدارس، درمانگاه‌ها، ادارات مهاجرت و زیارتگاه‌ها بود که از این طریق، ردیابی ضرباهنگ و اختلالات زندگی روزمره پی‌گرفته‌شد.

اما این روش‌شناسی، تجربی نیست، بلکه مفهومی است. مورد افغانستانی‌ها در اینجا نه به عنوان داده‌ای خام؛ بلکه به مثابه چالشی برای پیش‌فرض‌های رشته‌ای عرضه می‌شود. ادبیات مربوط به پناهندگان خاورمیانه - به ویژه اردوگاه‌های فلسطینی - بر خویشاوندی، بازگشت، انتظار و نمادگرایی سیاسی تأکید دارد. ادبیات شهری آفریقایی بر بداهه‌پردازی، جریان و روابط زیرساختی متمرکز است. این پژوهش هیچ‌کدام از این دو را نفی نمی‌کند، بلکه می‌کوشد میان آنها مواجهه‌ای ایجاد کند. پرسش راهنمای ما این است: برای فهم زندگی پناهندگان در شهرهایی که آوارگی در آنها طولانی است؛ اما به رسمیت شناختنی وجود ندارد - جایی که اردوگاه دیگر افق پیش رو نیست و بداهه‌پردازی نیز صرفاً امری تاکتیکی به شمار نمی‌رود - به چه ابزارهای مفهومی‌ای نیازمندیم؟

این روش‌شناسی، با الهام از انسان‌شناسی فمینیستی و استعمارزدایی، امر عادی^۱ را نه به مثابه امری حکایت‌گونه؛ بلکه به لحاظ معرفت‌شناختی همچون امری فریه و متراکم تلقی می‌کند. تجربیات روزمره - همچون اسناد گمشده، لطف و بخشش‌های رد و بدل شده، نام‌های انکار شده - پرده از عرصه‌ی اخلاقی و اداری زندگی پناهندگی برمی‌دارند. اسنادی چون قراردادهای اجاره غیررسمی، احکام اخراج و شناسنامه‌ها نه فقط به منظور محتوایشان، بلکه برای تأثیرات اجتماعی‌شان مورد تحلیل قرار گرفتند: این‌که چه کسانی را حذف می‌کنند، چه کسانی را پیوند می‌زنند و شمولیت می‌بخشند، چگونه در بستر جامعه به جریان می‌افتند و چه زمانی صاحبان و گیرندگان خود را متأثر می‌سازند.

¹ The Ordinary

² Affective

یافته‌ها

بازاندیشی مفهومی در تجربه زیست پناهندگی شهری

بخش اول: زندگی مبهم خویشاوندی؛ در میانه تعهد و گریز

در گفتمان غالب مطالعات پناهندگی خاورمیانه، اردوگاه از دیرباز به مثابه فضایی پارادایمی نگریسته شده است که در آن، آوارگی مرئی شده و خوانش‌پذیر می‌گردد. در میان این‌گونه پژوهش‌ها، چنان‌که در آثار پژوهشگرانی چون فلدمن، پتیت و سعید نیز می‌بینیم، خویشاوندی همچون آخرین نهاد انسجام و تاب‌آوری^۱ جلوه‌گر می‌شود. این پژوهشگران استدلال می‌کنند که در درون اردوگاه است که شبکه‌های خانوادگی تاروپود اخلاقی، تأثری یا عاطفی و لجستیکی زندگی را در میانه بحران حفظ می‌کنند. با این حال، مداخلات نظری اخیر - به ویژه در آثار پردیگون^۲، آلن و ضیا^۳ - این تصویر به چالش کشیده شده و نشان می‌دهند که خویشاوندی، به جای آنکه زیرساختی پایدار فراهم آورد، ممکن است در شرایط طولانی‌مدت بی‌تابیتی^۴ یا بی‌دولتی و بی‌ثباتی، به عرصه‌ای برای استیصال، فشار و تکه‌پارگی و گسست تبدیل شود.

پردیگون (۲۰۱۱) در مقاله خود با عنوان «تنها نهاد هنوز بازمانده و پایا»^۵، این انگاره غالب که خانواده فلسطینی، نظم اخلاقی تزلزل‌ناپذیری را در اردوگاه پناهندگان سامان می‌دهد، به نقد می‌کشد. او با تکیه بر کار میدانی مردم‌نگارانه در اردوگاه طایر^۶ در لبنان، استدلال می‌کند که پژوهشگران پیشین، خویشاوندی را به عنوان فضایی برای تداوم فرهنگی و مقاومت - یعنی ناحیه‌ای برای حراست از شیوه‌های اصیل زندگی در تبعید - بیش از حد ایده‌آل‌سازی کرده‌اند. اما برای مخاطبان پردیگون، خویشاوندی نهادی استثنایی است، نه از آن رو که دست‌نخورده باقی مانده؛ بلکه به این دلیل که مشحون و آکنده از وضعیت بی‌تابیتی شده است. این وضعیت استثنایی، بیش از هر چیز، به «احساس عزیمت از سایر ساکنان جهان مربوط می‌شود که از شهروندی به رسمیت شناخته‌شده برخوردارند و بقا و خودشکوفایی‌شان، به همین‌سان به نظر نمی‌رسد که مانند پناهندگان کاملاً منوط به شاخه‌های شجره‌نامه‌ی خانوادگی باشند» (ص ۱۶۶). در واقع، اقتضات زندگی طولانی‌مدت در اردوگاه به جای آنکه صرفاً خانواده را تقویت و تأیید کند، بار سنگینی بر دوش آن گذارده و به تدریج مخدوشش می‌سازد.

پردیگون به جای آنکه روابط خویشاوندی را امری بدیهی فرض کند، حکایت‌هایی را توصیف می‌کند که نشان می‌دهند چگونه شرایط طاقت‌فرسای بی‌تابیتی و تعویق بی‌پایان حاکمیت فلسطین، بر صمیمی‌ترین روابط میان افراد اثر گذاشته و آنها را شکننده و آسیب‌پذیر کرده است. مردم‌نگاری او با گواهی دادن به زوایای پنهان زندگی و روابط در اردوگاه طایر، نشان می‌دهد که هرچند پیوندهای خویشاوندی از طریق اشکال گوناگون ترتیبات، بقای روزمره را ممکن می‌سازند؛ اما همین ترتیبات «به طیف گسترده‌ای از تجربه‌ها، پیکربندی‌ها و گریزهای خانوادگی منجر می‌شوند» که می‌توانند اعضای خانواده را نسبت به یکدیگر آسیب‌پذیر کنند.

مردم‌نگاری آلن (۲۰۱۴) از اردوگاه شتیلا در بیروت، این تصویر را از این هم پیچیده‌تر می‌کند. درحالی‌که پژوهش‌های اولیه اردوگاه بر تداوم پیوند با روستاهای اجدادی و انسجام اخلاقی گروه‌های خویشاوندی تأکید داشتند، آلن توجه ما را به دگرگونی و اقتضات روزمره جلب می‌کند. او اشاره می‌کند که با ورود شمار زیادی از کارگران خدماتی مهاجر از جنوب آسیا و کشورهایی چون مصر، سوریه و ترکیه، اکنون غیرفلسطینی‌ها اکثریت جمعیت اردوگاه را تشکیل می‌دهند و حتی آن دسته از فلسطینی‌هایی که در اردوگاه مانده‌اند، دیگر ساکنان قدیمی‌تر آن را نمی‌شناسند. او صراحتاً استدلال می‌کند که اردوگاه شتیلا دیگر یک «اجتماع بسته با جمعیت نسبتاً همگن» نیست؛ بلکه «امتدادی از محله‌های فقیرنشین شهری در حومه‌ی جنوبی» بیروت است (ص ۲۱). در این پیکربندی جدید، خانواده‌های ریشه‌دار فلسطینی دیگر ستون فقرات اجتماعی اردوگاه را تشکیل نمی‌دهند. فضاها عمومی مانند دیوان‌ها، که زمانی محل تجمع مردان پیر بود، از میان رفته‌اند. ساختمان‌های اردوگاه که ابتدا یک یا دو طبقه بودند، حالا برای اسکان جمعیت رو به رشد تا شش یا هفت طبقه بالا رفته‌اند و شرایطی را پدید آورده‌اند که در آن «نه فضای عمومی وجود دارد و نه حریم خصوصی» (ص ۲۲).

این دگرگونی فضایی، پیامدهای ژرفی برای خویشاوندی دارد. آلن استدلال می‌کند پیوندهایی که زمانی در ارتباطات نقشه‌نگاری و تبارشناختی با فلسطین پیش از ۱۹۴۸ ریشه داشتند، عمدتاً جای خود را به اشکال موقتی‌تری از اجتماعی‌بودن داده‌اند. درحالی‌که آثاری چون نوشته‌های سعیق^۷ (۱۹۷۹) و خلیلی (۲۰۰۷) بر ارتباط پایدار هویت‌های مبتنی بر روستا اصرار می‌ورزیدند، آلن نشان می‌دهد که

¹ Resilience

² Sylvain Perdigon

³ Ather Zia

⁴ Statelessness

⁵ The One Still Surviving and Viable Institution

⁶ Tyre

⁷ Sayigh

بازیگران اصلی این شبکه‌های دوستانه و همسایگی، عمدتاً زنان هستند. این امر فقط به این دلیل نیست که به نظر می‌رسد بار تعهدات خویشاوندی بیشتر بر دوش زنان است یا ساختارهای پدرسالار، آنها را بیشتر در معرض رهاشدگی از سوی خویشاوندان قرار می‌دهد؛ بلکه از آن روست که آنها حامل دانش خصوصی درباره سایر خانوارها نیز هستند؛ دانشی که در طول زمان و به واسطه‌قربابت و همجواری نزدیک انباشته شده است. به گفته او، این دانش به زنان کمک می‌کند تا شبکه‌هایی که می‌خواهند در آنها سرمایه‌گذاری کنند را بر اساس «ارزیابی دقیق» هزینه‌ها و مزایای اشکال مختلف تبادل مادی و غیرمادی، انتخاب کنند.

با این حال، به نظر می‌رسد شیوه‌ای که آن این اشکال از اجتماعی‌بودن زنانه را به صورت نظریه درمی‌آورد، تکرر ابعاد و اهداف موجود در این روابط را نادیده گرفته و آنها را به ابزاری صرف برای بقا تقلیل می‌دهد. می‌توان میان صورت‌بندی آن از سوژه به مثابه موجودی حسابگر (انسان اقتصادی)^۲، که در دل روابط اجتماعی کنش می‌کند تا بقای اقتصادی خود را حفظ کند، و دیدگاه نظریه‌پردازانی چون **المحمد (۲۰۱۰)** که اشکال مشابهی از رابطه‌مندی را از منظر «اخلاقیات زندگی و هم‌وند بودن»^۳ می‌نگرند، تضادی آشکار دید.

آن میان روابط خویشاوندی و روابط همسایگی، دوگانه‌ای ترسیم می‌کند، به طوری که این انواع دیگر شبکه‌ها را، برخلاف شبکه‌های خویشاوندی که به آسانی در دسترس‌اند، را می‌توان «امری انتخاب‌شده به جای امری موجود» دید (ص ۶۴). با این حال، تلقی روابط خویشاوندی به مثابه «امری موجود» (در تقابل با روابط دوستانه‌ای که «انتخاب‌شده» هستند) حتی با یافته‌های مردم‌نگارانه خود آن نیز در تضاد است؛ مردم‌نگاری‌ای که به خوبی شکنندگی پیوندهای خویشاوندی و تلاش عظیمی را که مردم برای ایجاد و حفظ این شبکه‌ها به کار می‌گیرند، به تصویر می‌کشد.

هرچند مردم‌نگاری آن جایگزینی مکانیسم‌های سنتی حمایت با شبکه‌های موقتی‌تر و استراتژیک‌تر هم‌نشینی و معاشرت، یا آنچه او آن را «چیزی در حال تکوین»^۴ می‌نامد، را نشان می‌دهد، اما او استدلال می‌کند که حتی «درون این وضعیت در حال تکوین، ساختارهای قدیمی‌تر رابطه‌مندی و همبستگی همچون ردِ تصویری^۵ باقی می‌مانند و به روابط اجتماعی و زندگی اخلاقی جهت می‌دهند» (ص ۶۱). او ادعا می‌کند که حتی در مورد افرادی که آگاهانه برای گریز از «درگیری‌های نفس‌گیر خویشاوندی» به روابط دوستانه و همسایگی

خانواده‌گرایی اخلاقی^۱ یعنی این ایده که خویشاوندی بنیان اخلاقی زندگی جمعی را فراهم می‌کند، دچار فرسایش شده‌است. مخاطبان آن، به‌ویژه زنان، این فرسایش را در تجربیات روزمره‌شان بازگو می‌کنند: تعهدات و الزام‌های خویشاوندی اغلب منبع فشار، ناامیدی و رهاشدگی هستند.

او نیز همچون پردیگون، توصیف می‌کند که چگونه شرایط حاد بی‌ثباتی قانونی و اقتصادی، روابط درون شبکه‌های خویشاوندی را با حسی از تنش مداوم درآمیخته است؛ تنشی که در آن، تعهد و الزام به برآوردن هنجارهای خانوادگی مبتنی بر تبادل متقابل، به سادگی ممکن نبود و از این رو، به جای بهبود وضعیت، می‌توانست فشار مضاعفی بر زندگی از پیش بی‌ثبات پناهندگان وارد کند. با این حال، آن‌طور که آن توصیف می‌کند، در شتیلا «شاخه‌های شجره‌نامه خانوادگی»، برخلاف اردوگاه طایر که پردیگون آن را تحلیل می‌کند، تنها شکل رابطه‌ای نیستند که بقای روزمره می‌تواند بر آنها استوار باشد. آن استدلال می‌کند از آنجا که پیوندهای خویشاوندی همواره با اشکال گوناگونی از ضدیت و تخالف همراه بوده‌اند و در شرایط فقر شدید، مردم اغلب تجربیات دردناکی از امکان‌ناپذیری اتکا به این روابط را از سر می‌گذرانند، به تدریج به ایجاد شبکه‌های وابستگی گسترده‌تری روی آورده‌اند که برایشان حمایت مادی و تأثری یا عاطفی فراهم می‌آورد. در کار او، پیوندهای خانوادگی دیگر تنها شبکه حمایتی موجود به شمار نمی‌روند. در واقع، او استدلال می‌کند که این دگرپسی - یعنی گذار از اتکای صرف به خویشاوندی به سوی انواع دیگر شبکه‌های همسایگی و دوستی - پیامدهای گسترده‌ای برای انگاره‌های هویت، تعلق و استراتژی‌های سازگاری در شتیلا دارد.

به گفته‌ی آن، درگیری ذهنی با مسائل بقای روزمره باعث شده است که مردم از پیوندهای خویشاوندی و روستایی، که متضمن «تعهدات بلندمدت مبتنی بر تقابل بی‌پایانی بوده است که کمتر کسی از عهده‌ی آن برمی‌آید»، به سوی روابط غیررسمی، انعطاف‌پذیر و مبتنی بر مذاکره با دوستان و همسایگان روی آورند؛ روابطی که «برای رفع نیازهای کوتاه‌مدت» شکل گرفته بودند (ص ۶۴). آن می‌افزاید که ایجاد و انحلال این روابط ذاتاً موقتی، بسیار آسان‌تر بود. این روابط، به طرز معناداری با نیازهای افرادی تناسب داشت که از تحمل تعهدات خویشاوندی به ستوه آمده بودند و در پی کمک و اشکالی از همبستگی از طریق «اخلاقیاتی بودند که از حیث اجتماعی با واسطه بودند و ریشه در تجربه‌ی ضرورت‌های روزمره داشتند» (ص ۷۸). در کار آن،

¹ Moral Familism

² Homo Economicus

³ Being-with

⁴ Something Inchoate

⁵ Afterimage

خاک می‌سپارند، به نیازهایش رسیدگی می‌کنند و یادش را زنده نگه می‌دارند، چرا نباید آنها را خویشاوندان او دانست؟

رابینسون^۳ (۲۰۱۳) در مورد پناهندگان کشمیری، این چالش را یک گام فراتر می‌برد. کار مردم‌نگارانه او در سکونت‌گاه‌های غیررسمی حومه دهلی جایی که این آوارگان طی سال‌ها در آن پناه گرفته‌اند، نشان می‌دهد که پس از آوارگی، شبکه‌های زنانه چگونه به بسترهای اصلی خویشاوندسازی تبدیل شده‌اند. در غیاب خانواده‌های گسترده پدرسالار و نظارت خانواده همسر، زنان پیوندهای پایداری را با دیگر زنان آواره برقرار کردند؛ پیوندهایی که از طریق کنش‌های روزمره‌ی مراقبت، کار آیینی و تبادل متقابل استراتژیک، پرورش می‌یافتند. این ساحلی‌ها^۴ (دوستان مونت) صرفاً از خویشاوندی تقلید نمی‌کردند؛ آنها عملاً و در طول زمان به خویشاوند یکدیگر تبدیل می‌شدند.

زنان از این شبکه‌ها برای اموری چون ترتیب دادن ازدواج، تأمین مسکن و کسب جایگاه و مرتبه اجتماعی بهره می‌بردند. رابینسون نشان می‌دهد که گرچه خویشاوندی کشمیری به طور رسمی از طریق تبار پدری تعریف می‌شد؛ اما نمودارهای تبارشناسی واقعی در این محله‌ها و سکونت‌گاه‌ها، بازتاب‌دهنده اشکال جدیدی از ائتلاف و اقامت بود که اغلب مادر-مکان^۵ و متمرکز بر گروه‌های دوستی زنانه بود. این‌ها صرفاً شبکه‌هایی برای آسایش و سهولت نبودند، بلکه بیانگر چرخشی در دستور زبان اخلاقی خویشاوندی بودند؛ چرخشی از تبار به تبادل، و از وراثت به صمیمیت.

رابینسون استدلال می‌کند که مهاجران^۶ کشمیری این پیوندهای جدید را در واکنش به وضعیت آوارگی، نهادینه کردند. کنش‌های خویشاوندی آنها نه برآمده از ساختارهای ایده‌آل روستایی، بلکه شکل گرفته از ضرورت‌های زیسته در تبعید بود. در این فضا، دوست^۷ (مرد) یا ساحلی^۸ (زن) اغلب مهم‌تر از بایا^۹ (برادر) یا باهن^{۱۰} (خواهر) می‌شد. این روابط هم‌سالان که در کوره‌ی آوارگی آبدیده شده بود، بنیادین‌تر از روابط موروثی شد. زندگی پناهندگی از این منظر، نه وضعیتی از گسست، بلکه آزمایشگاهی برای خلق رابطه بود.

روی آورده‌اند، درست در همان لحظه‌ای که این روابط جایگزین پیوندهای خویشاوندی در زندگی‌شان می‌شد، از اصطلاحات خویشاوندی مانند *آختی* (خواهرم)^۱ برای خطاب قرار دادن دوستان مونت استفاده می‌کردند و این اصطلاحات نشان می‌دهند که این روابط خود «براساس الگوی پیوندهای خانوادگی ایجاد شده بودند» (ص ۶۳). این اصطلاحات، حس صمیمیت و وفاداری ایجاد می‌کردند و به «دوستی‌هایی که در واقعیت بسیار موقتی‌تر بودند» وزن می‌بخشیدند (ص ۶۳). اما آیا نمی‌توان روابط خویشاوندی را (به معنای تبارشناختی کلمه که آن به کار می‌برد) به گونه‌ای دیگر تصور کرد که لزوماً پایدار و از پیش موجود نباشند، بلکه خصیصه موقتی‌تر یا زودگذرتر داشته باشند؟ یا برعکس، دوستی‌ها یا روابط همسایگی را تصور کرد که پایدارتر از آن هستند که بتوان آنها را موقتی نامید؟ اگر خویشاوندی را امری صرفاً بیولوژیک ندانیم، بلکه پدیده‌ای برساخته از کنش‌های گوناگون مراقبت روزمره و هم‌سفرگی^۲ (کارستن، ۱۹۹۵) بدانیم، آیا نمی‌توان برخی از این روابط ظاهراً همسایگی را در چارچوب روابط خویشاوندی (و نه صرفاً الگو برداری شده از آن) فهمید؟

این تنش در حکایت آلن از فاطمه، زن میانسال فلسطینی که هیچ خانواده درجه یکی ندارد، به اوج خود می‌رسد. هرچند فاطمه ادعا می‌کند تنهاست، آلن بعداً درمی‌یابد که برخی از عموزاده‌هایش در همان نزدیکی زندگی می‌کنند. اما فاطمه آگاهانه از آنها دوری می‌گزیند و در عوض شبکه‌ای از همسایگان را پیرامون خود می‌پروراند؛ همسایگانی که به او در اداره مغازه‌اش، مراقبت از او در دوران بیماری، و نهایتاً برگزاری مراسم تشییع جنازه‌اش یاری می‌رسانند. همان‌طور که آلن می‌نویسد: «نحوه‌ی مرگ فاطمه - که در آن تقلا ناخوشایند برای جمع‌آوری پول با صحنه‌های دلگرم‌کننده از همبستگی از سوی نوعی شبکه خویشاوندی مجازی و موقتی جایگزین می‌شد - ناگهان اهمیت کارزار طولانی او برای ایجاد، حفظ و گسترش شبکه‌های وفاداری و روابط متقابل را آشکار ساخت» (ص ۷۸). با این حال، می‌توان از آلن پرسید: اگر این دوستان کسانی هستند که فاطمه را به

^۱ آلن می‌نویسد: «به‌کارگیری خویشاوندی به‌عنوان شکلی عمل‌گرایانه از اجتماعی‌بودن، به نظریه‌هایی چون خویشاوندی "اصطلاحی" (Geertz and Geertz, 1975) و "عملی" (Bourdieu, 1977) شباهت دارد؛ جایی که نسبت‌مندی به‌شیوه‌ای استراتژیک فراخوانده می‌شود تا همسایگان و دوستان در چرخه‌های متقابل مبادله جای گیرند. در حالی که مدل‌های قاعده‌مند و پدرتبار، بر بازنمایی گروهی و مشروعیت‌بخشی به نظم خاص در ساختار اجتماعی-سیاسی تأکید دارند، خویشاوندی عملی شامل روابطی استراتژیک و غیرتبارشناختی است که معطوف به سیاست بقا در زندگی روزمره‌اند (Bourdieu, 1977: 33-34)». در تحلیل این مقاله، بر تمرکز آلن بر بقا و عمل‌گرایی به‌عنوان عناصر محوری در شکل‌گیری سوژگی تأکید شده و با محمد (۲۰۱۰) مقایسه شده است.

^۲ Commensality

^۳ Robinson

^۴ Sahēliyon

^۵ Matrilocal

^۶ Muhājirs

^۷ Dost

^۸ Sahēli

^۹ Bhai

^{۱۰} Bahen

رسمی آنها، بلکه کاری است که آنها در شرایط عدم قطعیت، آوارگی و تعویق تعلق، به انجام می‌رسانند.

بخش دوم: همبستگی‌های محتاطانه؛ ساختن و واساختن تعلق شهری
پیش از این بحث شد که علی‌رغم شهری‌سازی زندگی پناهندگی در بسیاری از بسترهای خاورمیانه‌ای، ادبیات غالب تجربه پناهندگی را از طریق اردوگاه و دیگر مفاهیم مرتبط با آن صورت‌بندی می‌کند: مفاهیمی مانند حصار، خویشاوندی، و آشنایی دیرینه. در این بخش، توجه مخاطب را به شاخه دیگری از پژوهش - یعنی مطالعات شهری و شهرگرا در آفریقا - جلب می‌کنم که شهر را نه پس‌زمینه‌ای برای جذب آوارگی، بلکه میدانی مولد برای بداهه‌پردازی رابطه‌ای به شمار می‌آورد. در اینجا، شهر صرفاً یک مکان نیست؛ بلکه عرصه‌ای برای کنشگری است که در آن هویت‌ها مورد مذاکره قرار می‌گیرند، همبستگی‌ها سر بر می‌آورند و اشکال بقا از نو ابداع می‌شوند. هدف مقاله در اینجا نه وارد ساختن غیرانتقادی این ادبیات به درون مطالعات پناهندگی، بلکه توجه به گشایش‌های منتج از آن است: ادبیات شهرگرایانه‌ی آفریقا چه واژگان رابطه‌ای و چه ابزارهای تحلیلی‌ای را پیش روی ما می‌گذارد؟ و این ادبیات پیرامون زیست غیررسمی شهری، در مواجهه با وضعیت خاص بی‌تابیتی یا آوارگی طولانی‌مدت، در کجاها با کاستی روبروست؟

در این حوزه از ادبیات، آثار سیمون جایگاهی محوری دارند. در روایت او از شهرهای آفریقایی - به ویژه در کتاب برای شهری که هنوز مانده تا بیاید^۲ و مقالات بعدی‌اش - ما با ترتیبات بداهه‌پردازانه، مترکم و مقتضی روبرو می‌شویم که فقرای شهری به آنها تکیه می‌کنند. از نظر سیمون، شهر از ضرابه‌نگ‌های چندگانه و درهم‌تنیده‌ای از حرکت و تبادل تشکیل شده است؛ جایی که ساکنان - که بسیاری از آنها فاقد شغل رسمی، حقوق قانونی یا مسکن پایدارند - باید پیوسته راه‌هایی برای الحاق خود به جریان‌های ارزش ابداع کنند. با این حال، این الحاق هرگز کامل و یکپارچه نیست؛ بلکه همواره نسبی و ناکامل، اغلب موقتی و نیازمند بازتنظیم مداوم است. در روایت سیمون، زندگی شهری با «همبستگی‌های موقتی و ناپایدار» قوام می‌یابد؛ شبکه‌هایی از اعتماد و کمک متقابل که در غیاب (یا در برابر ناکارآمدی) زیرساخت‌های دولت در روزگار نئولیبرال، پدیدار می‌شوند.

یکی از بینش‌های بنیادین کار سیمون، تأکید بر هم‌زمانی شفافیت و ابهام است. او نشان می‌دهد در حالی که شبکه‌های اجتماعی در شهر، از یک سو باید انعطاف‌پذیر و گسترده باقی بمانند تا بتوانند بازیگران، منابع و ائتلاف‌های جدید را به ارمغان بیاورند، از سوی دیگر، به میزانی از عدم قطعیت نیز نیازمندند. شفافیت بیش از حد و ثبات بیش از

در مجموع، این مردم‌نگاری‌ها این پیش‌فرض که خویشاوندی پناهندگان امری منسجم، محدود یا لزوماً پایدار است، را سست می‌کنند. آنها در عوض، چشم‌اندازی از کثرت‌گرایی رابطه‌ای را پیش روی ما می‌گشایند؛ جایی که تعهدات می‌توانند هم زندگی‌بخش باشند و هم فرساینده، و جایی که پیوندهای جدید از دل امکان‌ناپذیری پیوندهای قدیمی‌تر سر بر می‌آورند. اما این مردم‌نگاری‌ها هر یک محدودیتی مشترک نیز دارند. چه در شتیلا، چه در طایر یا دهلی، روابطی که توصیف می‌شوند عمدتاً به هم‌وطنان و جوامعی با تاریخ‌های زمانی و مکانی مشترک، محدود می‌مانند.

این امر پرسشی حیاتی و مهم را مطرح می‌کند: در محیط‌هایی که مرزهای قومی و ملی نفوذپذیرتر و متخلخل‌ترند و یا نمی‌توان هم‌جواری و قرابت طولانی‌مدت را امری بدیهی فرض کرد، چه اشکالی از رابطه پدیدار می‌شوند؟ این دقیقاً همان بستری است که پناهندگان افغان در شهر مشهد در آن - نه به عنوان یک مثال نقض، بلکه به مثابه‌ی محرک و انگیزه - ظاهر می‌شوند. جهان‌های اجتماعی آنان در محله‌هایی شکل می‌گیرد که با تفاوت‌های شهروندی، فرقه‌ای، نابرابری اقتصادی، و ابهام بوروکراتیک تعریف می‌شوند. در این فضا، خویشاوندی همچنان نقشی محوری دارد؛ اما به‌عنوان یک خیر بدیهی نگریده یا تجربه نمی‌شود. خویشاوندی تنها یک منبع در میان منابع بسیار است که در شبکه‌ای مترکم از دعاوی اخلاقی، عاطفی یا تأثیری و نهادی جای گرفته است. به‌منظور فهم خویشاوندی در چنین شرایطی، باید از دوگانگی‌های تحلیلی مانند موجود/برساخته‌شده، پایدار/موقتی، یا ملی/غیرملی فراتر رویم. در عوض، باید به پیکربندی‌های مشخصی از قدرت، به رسمیت‌سناسی و صمیمیت توجه کنیم که برخی پیوندها را ماندگار و برخی دیگر را حذف‌شدنی می‌سازند. اگر خویشاوندی یک زیرساخت است - زیرساختی هم مادی و هم اخلاقی - باید آن را نه از طریق انسجام مفروض آن، بلکه از طریق شکست‌ها، بازتنظیم‌ها و ناپدیدشدن‌هایش ردیابی کرد.

از این رو، مورد افغانستانی‌ها، صرفاً یک پیکربندی جدید از زندگی پناهندگی را به نمایش نمی‌گذارد؛ بلکه ما را به بازنگری در خود دست‌بندی‌هایی فرامی‌خواند که این زندگی از طریق آنها به صورت نظری به فهم درآمده است. خویشاوندی، از این منظر، نه «آخرین نهاد پایا» بلکه یکی از اشکال اقتضایی ائتلاف است؛ چیزی شبیه به مراقبت یک همسایه، امضای یک بوروکرات، یا زندگی مشترک در محله‌ای مختلط. این به معنای یکسان‌پنداشتن و هم‌ارز ساختن همه‌ی پیوندها نیست؛ بلکه تأکید بر این نکته است که آنچه اهمیت دارد، نه طبقه‌بندی

¹ Tentative

² For the City Yet to Come

عین آن که آنچنان ناآشنا باشند که از نظارت بگریزند، و آنقدر انعطاف‌پذیر بمانند که مفید فایده باشند، و نیز آنچنان منسجم و باثبات باشند که به یاد آورده شوند.

به گمان من، حضور همین تنش در کار سیمون (و به طور کلی در پژوهش‌های شهرگرایانه آفریقا) است که آن را از بسیاری از آثار مطالعات پناهندگی، حتی آنهایی که به پناهندگان شهری در آفریقا می‌پردازند، متمایز می‌کند. زمانی که ادبیات مربوط به جهان‌وطنی در زندگی پناهندگان، به‌ویژه کار مشهور **ملکی**^۴ (۱۹۹۵) را در نظر می‌گیریم، یک واگرایی آشکار پدیدار می‌شود. ملکی در مطالعه بنیادین خود درباره‌ی پناهندگان هوتو^۵ در تانزانیا (**پاکی و تبعید**، ۱۹۹۵)، پناهندگان اردوگاه‌نشین و شهرنشین را برابر هم قرار می‌دهد. او استدلال می‌کند که گروه اول عمیقاً به روایت‌های قومی-ملی درباره‌ی خاستگاه و بازگشت پایبند ماندند، درحالی که گروه دوم هویت‌های جهان‌وطنی‌تری را برگزیدند و وابستگی‌های قومی را به نفع خودفهمی‌های سیال‌تر و شهری‌تر کنار گذاشتند. ملکی، پناهندگان شهری را به عنوان سوژه‌هایی با هویت قلمرودایی‌شده معرفی می‌کند که قادرند به راحتی خود را تغییر دهند، ازدواج بین‌قومی کنند، و نام‌ها و وابستگی‌هایشان را با سهولت نسبی عوض کرده و درون شهر جذب شوند. اما این روایت به کرات در سال‌های گذشته به چالش کشیده شده است. برای نمونه، **کیبرآب**^۶ (۱۹۹۹) استدلال می‌کند که چنین سیالیتی، یک توهم است. از نظر او، پناهندگان خوداسکان‌یافته در شهرهای آفریقا هویت خود را رها نمی‌کنند، بلکه آن را پنهان می‌کنند و «هویت‌های ساختگی» را به عنوان استراتژی‌هایی مربوط به بقا در محیط‌های خصمانه به کار می‌گیرند. این پناهندگان، سوژه‌هایی پسا-قومی نیستند؛ آنها تاکتیک‌پردازانی هستند که از پس‌لایه‌های استتار عمل می‌کنند. در اینجا هویت رها نمی‌شود؛ بلکه اغلب به شکلی درون‌ناک، پنهان می‌گردد.

با این حال، آن چه در تحلیل‌های ملکی و کیبرآب نادیده می‌ماند، دقیقاً همان تنشی است که سیمون و دیگران آن را در کانون توجه قرار می‌دهند: هویت شهری نه به‌سادگی به هویتی دیگر بدل می‌شود، و نه تماماً پنهان می‌ماند؛ بلکه در دل شرایطی سیال و ناپایدار شکل می‌گیرد. این هویت از خلال نوعی زیستن روزمره عبور می‌کند که

اندازه، این شبکه‌ها را شکننده می‌سازد. از این رو، بازیگران شهری اغلب بر پایه دانش نسبی عمل می‌کنند، فضایی برای عمل کردن دیگران باقی می‌گذارند و از این طریق، همان تراکم و فشردگی حیات اجتماعی را حفظ می‌کنند که به محله‌های غیررسمی مجال کارکرد داشتن و کارکردی بودن می‌دهد. این ایده در انگاره «مردم به‌مثابه‌ی زیرساخت» او طنین‌انداز است؛ جایی که کار رابطه‌ای فقرا به نوعی معماری نرم تبدیل می‌شود و دسترسی به برق، آب، اشتغال، تحصیل و حتی قانونی بودن را شکل می‌دهد.

نکته مهم آن است که سیمون این ترتیبات را ایده‌آل‌سازی نمی‌کند. کار او پیوسته به تنش میان همکاری و رقابت، و نیز همبستگی و کناره‌گیری یا واپس‌نشینی بازمی‌گردد. این امر به‌ویژه در گزارش‌های او از محله‌های حاشیه‌نشین دوالا^۱ یا یائونده^۲ آشکار است؛ جایی که ازدواج‌های بین‌قومی گاهی نه از سر عشق یا آرمان‌های لیبرال، بلکه به عنوان پاسخ‌هایی تاکتیکی به کمبود منابع یا فشارهای منطقه‌بندی، تشویق می‌شوند. برای نمونه، یک ازدواج بین‌قومی ممکن است برای جبران عدم تعادلی به کار رود که در اثر تسلط بیش از حد یک گروه قومی در یک محله ایجاد شده است. خانواده‌ها با ازدواج کردن در میان خطوط قومی، وابستگی‌ها و تعهدات خودشان را توزیع کرده و دسترسی‌شان را به خدمات محله‌محور، حمایت یا پشتیبانی سیاسی گسترش می‌دهند. اما چنین ازدواج‌هایی، خود محل ابهام نیز هستند. والدین ممکن است فرزندان‌شان را برای زندگی به محله‌های دیگری بفرستند که در آنها برچسب‌زنی قومی انعطاف‌پذیرتر است و بدین ترتیب، نیاز کودک به «انتخاب یک طرف» یا تثبیت هویتی را که ممکن است بعداً تحرک وی را محدود کند، به تأخیر اندازند. این تصمیم‌ها بازتاب‌دهنده همان معضل بنیادین زندگی شهری در نوشته‌های سیمون است: ضرورت هم‌زمان سیال و رها بودن از برچسب‌ها و همچنان قابلیت به رسمیت‌شناخته شدن.

این معضل در این صورت‌بندی سیمون از سوژه‌ی شهری به خوبی به تصویر کشیده شده است: کسی که باید «خود را در رخدادها و داستان‌های جدید وارد کند و در عین حال، بعنوان چیزی خاص باقی بماند». این تنش - میان حل شدن در چیزی بزرگ‌تر و در عین حال حفظ هویتی منحصر به فرد - در سراسر ادبیات شهرگرایانه آفریقایی به چشم می‌خورد. فقرای شهری هرگز صرفاً افرادی بدون ریشه یا چندرگه نیستند. آنها دائماً در حال مدیریت شرایط خوانایی^۳ خود هستند؛ باید آنقدر آشنا به نظر برسند که مورد اعتماد قرار گیرند، در

¹ Douala

² Yaoundé

³ Legibility

⁴ Malkki

⁵ Hutu

⁶ Kibreab

قومی متفاوت)، شرایط خاصی چون آوارگی، بی‌تابیتی و مهاجربودگی را نادیده می‌گیرند و در تحلیل خود سرکوب می‌کنند.

این ادبیات، حتی اگر به طور ضمنی باشد، نوعی قابلیت خطاب‌پذیری سیاسی - یعنی افقی از به رسمیت‌شناسی قانونی، هرچند به تعویق افتاده - را پیش‌فرض می‌گیرد. اما چه اتفاقی می‌افتد اگر چنین به رسمیت‌شناختنی نه تنها غایب، بلکه به لحاظ ساختاری ناممکن باشد؟ چه می‌شود اگر ضرباهنگ فقر نه تنها ناهماهنگ و گسسته چنان که فقرای شهری تجربه می‌کنند؛ بلکه توسط خشونت بوروکراتیک، سوءظن نژادی‌شده یا طرد مذهبی، فلج شده و به کلی از حرکت بازایستاده باشد؟

مطالعات شهری در آفریقا همچنین تمایل دارند که در چارچوب شهرگرایی‌های ملی باقی بمانند. گرچه این ادبیات نشان می‌دهد که شهرها چگونه از درون ناهمگون هستند، اما به ندرت تاریخ‌های فراملی و مهاجرت‌های اجباری‌ای را نظریه‌پردازی می‌کنند که خود، این فضاهای عمومی شهری را شکل داده‌اند. این نکته برای فهم تفاوت زندگی پناهندگان حیاتی است؛ نه از آن رو که پناهندگان «بیرون» از اجتماعی‌بودن شهری قرار دارند؛ بلکه به این دلیل که حضورشان اغلب خود این شرایط را بازپیکربندی می‌کند. همان‌طور که در بخش بعدی استدلال خواهیم کرد، پناهندگان افغانستانی دقیقاً در چنین فضایی ساکن‌اند: از نظر قانونی به رسمیت شناخته نشده و از نظر ساختاری مطرود هستند، با این حال عمیقاً در زندگی شهری ایران ریشه دوانده‌اند. اشکال تعلق آنان نه فقط بداهه‌پردازانه، بلکه از نظر حقوقی نیز بی‌ثبات، از نظر بوروکراتیک منقطع، و به شیوه‌هایی متعدد فرقه‌ای شده‌اند که جهان‌وطنی‌گرایی پناهندگان شهری نزد ملکی، انعطاف‌پذیری تاکتیکی ساکنان بافت‌های غیررسمی نزد سیمون، و ستایش دیگر شهروندان از هویت ناتمام و «تعلق شهری به‌مثابه بداهه‌پردازی»^۳ را به چالش می‌کشند.

با این همه، آنچه ادبیات آفریقایی درباره پناهندگان و شهرنشینی به ما عرضه می‌کند، بسیار ارزشمند است. این ادبیات، زبان مفهومی‌ای برای توصیف آن دسته از مناسبات اجتماعی در اختیار ما می‌گذارد که به خویشتاوندی و شهروندی قابل تقلیل نیستند؛ روابطی که از طریق تراکم، خطرپذیری یا ریسک و اعتماد نسبی شکل گرفته‌اند. این ادبیات نشان می‌دهد که چگونه تعلق می‌تواند هم عاطفی یا تأثیری و هم ابزاری باشد و چگونه زندگی اخلاقی در شرایط ره‌اشدگی نهادی به حیات خود ادامه می‌دهد مهم‌تر از همه، به ما کمک می‌کند تا به رابطه‌مندی به‌مثابه یک کنش بیندیشیم؛ نه ساختاری به ارث رسیده از گذشته؛

فیلیپ دوبوئک^۱ آن را «سیاست زیستن معلق و ناهماهنگ»^۲ می‌نامد. سیاستی که نه بر بنیان نهادهای پایدار و شناسایی‌های رسمی، بلکه بر اساس گسست، تعلیق، و امکان‌هایی لحظه‌ای و نامطمئن سامان می‌گیرد. در چنین نظمی، ریتم زندگی نه منظم و قابل پیش‌بینی، بلکه پر از وقفه و ناهماهنگی است؛ و امکان کنش نه از دل ثبات، بلکه از انعطاف‌پذیری در وضعیت‌های موقت و تعلیق‌یافته پدید می‌آید. دوبوئک در مطالعه خود درباره‌ی کینشاسا، هر دو دیدگاه، یعنی هم ستایش لیبرالی از جهان‌وطن‌گرایی و هم اصرار واقع‌گرایانه بر هویت‌های بنیادین، را رد می‌کند. او در عوض، به ضرباهنگ فقر شهری توجه می‌کند - الگوهای زمانی تأخیر، انسداد و فرصت ناگهانی که نحوه حرکت، ارتباط و بقای افراد را شکل می‌دهد.

دوبوئک استدلال می‌کند که حوزه عمومی در کینشاسا قلمرویی پایدار نیست، بلکه سطحی تغییرپذیر و نوسانی است که دائماً به واسطه ضرباهنگ فقر و بداهه‌پردازی، ساخته و واساخته می‌شود. او توصیف می‌کند که چگونه ساکنان، به‌ویژه جوانان، این ضرباهنگ‌ها را از طریق کنش‌های خودساخته، وابستگی و پیوندهای موقتی هدایت می‌کنند؛ کنش‌هایی که امکان بقای فیزیکی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی را فراهم می‌آورند. گروه‌های شهری شکل می‌گیرند و منحل می‌شوند، و این امر نه به دلیل ضعف هویتی، بلکه به دلیل ناممکن بودن ساختاری خود مقوله پایداری است. فرد ناچار است به شبکه‌های چندگانه‌ای تعلق داشته باشد، نقشه‌های اجتماعی خود را پیوسته به‌روز کند و توانایی این را در خود داشته باشد که در صورت لزوم بتواند در هر لحظه‌ای مسیر خودش را تغییر دهد. بنابراین، تعلق یک کنش چندموقعیتی است. به تعبیر دوبوئک «اگر تعلق انحصاری به یک گروه لازمه دیده‌شدن و داشتن هستی اجتماعی در بستر شهری باشد، این شرط تنها در صورتی مؤثر است که فرد بتواند خود را به‌طور هم‌زمان در شبکه‌ها و گروه‌های متعددی نیز جای دهد.» (De Boeck, 2014: 382).

این الزام دوگانه - یعنی منحصر به فرد بودن و هم‌زمان چندگانه و متکثر بودن - شالوده و تپش حیات اجتماعی در میدان شهری را شکل می‌دهد. این وضعیت، تنشی را تولید می‌کند که قابل حل نیست و تنها می‌توان در آن زیست و ساکن آن شد. همین زیستن در دل تضاد است که ادبیات شهرگرایانه آفریقایی با وضوحی خیره‌کننده آن را به تصویر می‌کشد. با این حال، حتی این ادبیات نیز با محدودیت‌هایی روبه‌روست. همان‌طور که در ادامه این مقاله نشان خواهیم داد، این متون با تقلیل وضعیت حقوقی افراد همچون تابعیت، حق شهروندی یا اقامت به تفاوت‌های صرفاً قومی (برای مثال، در نظر گرفتن سودانی‌ها در قاهره نه به‌عنوان اتباع خارجی در معرض اخراج، بلکه صرفاً به‌مثابه یک گروه

¹ Filip De Boeck

² Syncopated

³ Urban Citizenship as Improvisation

تحت شرایط استثمارگرایی قرار دارد و راه‌های قانونی اندکی برای پیگیری این امور وجود دارد. تحصیل به‌ندرت پایدار است: کودکان بسته به در دسترس بودن، استطاعت، وضعیت مدارک والدین و خط‌مشی‌های متغیر، پیوسته میان مدارس دولتی، مدارس خودگردان ثبت‌نشده‌ای که خود افغانستانی‌ها راه انداخته‌اند و کلاس‌های تحت حمایت سازمان‌های غیردولتی در رفت‌وآمد هستند.

آنچه فهم این وضعیت را به‌ویژه دشوار می‌کند، این است که این شرایط با محرومیت و طرد کامل تعریف نمی‌شود. افغانستانی‌ها در شهر مشهد از زندگی طبقات فرودست ایرانی - به آن شیوه‌ای که اردوگاه‌ها، پناهندگان فلسطینی را در لبنان یا سوریه‌ها را در اردن از هم جدا می‌کند - گسسته و منفک نیستند. در عین حال، در مدارهای رسمی شهروندی شهری نیز ادغام نشده‌اند. در عوض، آنها موقعیتی متناقض را اشغال می‌کنند: افرادی که برای تداوم چرخه اقتصادی شهر و حتی برای ساختن فیزیکی خود شهر الزامی‌اند؛ اما در تخیل قانونی و نظم سیاسی آن جایگاه چشمگیری ندارند.

این وضعیت را شاید بتوان به بهترین شکل با مفهوم بی‌ثباتی ماندگار^۲ درک کرد؛ زمانندی‌ای که در آن، ابهام قانونی، به رسمیت شناسی بوروکراتیک و ریشه‌دار بودن اجتماعی، مسیرهایی موازی را طی نمی‌کنند؛ بلکه به شیوه‌هایی در هم تلاقی پیدا می‌کنند که پناهندگان را در وضعیتی همواره موقتی نگه می‌دارد. ممکن است فردی چندین دهه در شهر مشهد زندگی کرده باشد، فرزندانش را که با فرزندان همسایه‌های ایرانی‌ش وصلت کرده‌اند به دانشگاه‌های ایران فرستاده باشد، قبوض شهرداری و مالیات اقامت خودش را پرداخت کرده باشد، و برای اینکه همچنان قانونی باقی بماند درخواست مجوز کار داده باشد، حتی در جشنواره محلی با عنوان «آینده‌سازان/ایران برنده جایزه ادبی داستان‌نویسی شده باشد؛ اما همچنان هر لحظه در معرض خطر اخراج باقی بماند. با این حال، وضعیت‌های حقوقی‌ای چون «پناهنده»، «غیرقانونی» یا «دارنده اقامت موقت»، به‌راحتی بر منطق اخلاقی روابط در سطح محله منطبق نمی‌شوند. در واقع، در برخی موارد، تعلق در زندگی روزمره بیشتر از آن‌که متأثر از وضعیت حقوقی باشد، تحت تأثیر توانایی‌های مالی، وابستگی‌های محلی، فرقه‌ای یا قومی شکل می‌گرفت. برای مثال، ساکنان افغانستانی سنی‌مذهب اغلب گزارش می‌دادند که به‌طور مضاعفی با بی‌اعتمادی روبرو هستند: از یک سو، توسط بوروکرات‌های ایرانی که گاه آنها را هوادار طالبان می‌پنداشتند، و از سوی دیگر، توسط همسایگان افغانستانی شیعه‌مذهب خود که خاطرات تاریخی خشونت فرقه‌ای به دست نیروهای پشتون در افغانستان را در ذهن داشتند. این نکته به ما کمک

بلکه کنشی که هر روز، در شهرهایی که بر پایه آوارگی، بداهه‌پردازی و بقایی نابرابر و دشوار شکل گرفته‌اند، از نو ساخته و اجرا می‌شود.

بخش سوم: زیست شهری افغانستانی‌ها میان مرئی‌بودن و به‌رسمیت‌شناسی: تأملی بر تعلق

اگر ادبیات مربوط به اردوگاه‌ها بر خویشاوندی به‌عنوان زیرساختی اخلاقی تأکید می‌کند و نوشته‌های شهرگرایانه در آفریقا بداهه‌پردازی و ناهمگونی را می‌ستاید، مورد پناهندگان افغانستانی در شهر مشهد هر دوی این نگاه‌ها را بر هم می‌زند. این مورد نشان می‌دهد که چگونه اشکال تعلق، نه فقط از طریق بداهه‌پردازی رابطه‌ای یا تعهدات تبارشناسانه؛ بلکه در درون رژیم‌هایی پدیدار می‌شوند که به طور فعال، مرئی بودن گزینشی و محرومیت و طرد ساختاری را تولید می‌کنند. زندگی شهری افغانستانی‌ها در ایران را نه می‌توان صرفاً به بازتابی از عدم تعلق رسمی فروکاست و نه می‌توان آن را به تاکتیک‌های خلاقانه‌ی مربوط به بقا تقلیل داده و ستود. شاید بتوان آن را در قالب مفهوم محرومیت یا طرد ریشه‌دار^۱ که از حیث معنایی دو پهلو است، بهتر فهمید: وضعیتی که در آن پناهندگان به همراه شهر، در درون محله و در میان زیرساخت‌های آن زندگی می‌کنند؛ اما با این حال، هرگز به‌طور کامل به عنوان سوزده‌های دارای حقوق در جامعه‌ی سیاسی در نظر گرفته یا بازشناسی نمی‌شوند.

در گلشهر، که محله‌ای پرجمعیت و به لحاظ اقتصادی-اجتماعی حاشیه‌ای در شهر مشهد است، افغانستانی‌ها در چشم‌انداز شهری‌ای ساکن‌اند که توسط مقررات منطقه‌بندی و الگوهای تاریخی مهاجرت شکل گرفته است. ریشه‌دار بودن آنها در زندگی روزمره‌ی محله انکارناپذیر است: آنها مغازه‌دار، کارگر، مستأجر، دانش‌آموز، پرستار، کنشگر مذهبی و همسایگانی هستند که دوشادوش حاشیه‌نشینان ایرانی زندگی می‌کنند. با این حال، به رسمیت شناختن قانونی آنها همواره بی‌ثبات، اوراق هویتی و اسنادشان ناکامل یا موقتی، و دعاوی‌شان بر فضا و تداوم، پیوسته در حالت تعلیق است. بسیاری از مصاحبه‌شوندگان، زندگی خود را «معلق» یا «ناتمام» توصیف می‌کردند.

برخلاف محیط‌های اردوگاهی که در آنها سرحدات شمولیت به شکلی مرئی توسط حصارها و رژیم‌های بشردوستانه مشخص شده است، زندگی شهری پناهندگان افغانستانی در شهر مشهد با مرزهایی ظریف و متغیر ساختاریافته است. دسترسی به مسکن اگرچه از طریق واسطه‌های خویشاوندی یا قومی-منطقه‌ای صورت می‌گیرد؛ اما به انصاف و لطف صاحب‌خانه‌های اغلب ایرانی، به خط‌مشی‌های مربوط به منطقه‌بندی و نظارت محله‌ای وابسته است. اشتغال، غیررسمی و اغلب

¹ Embedded Exclusion

² Durable Precarity

زندگی افغانستانی‌ها در شهر مشهد نشان می‌دهد که بداهه‌پردازی شهری تنها به صورت سکونت اشتراکی، شبکه‌های کار غیررسمی یا صندوق‌های پس‌انداز چرخشی معنا پیدا نمی‌کند؛ بلکه همواره با تاریخ‌های مهاجرت، تعلقات فرقه‌ای و محرومیت‌های قانونی در هم تنیده است. انعطاف‌پذیری رابطه‌ای وجود دارد؛ اما هم‌زمان لایه‌های عمیقی از تعهد اخلاقی، شرم و انتظارات موروثی هم حضور دارند. همین ترکیب، تجربه افغانستانی‌ها را از شبکه‌های منعطفی که در گزارش‌های آفریقایی ستوده شده‌اند، متمایز می‌کند.

به همین ترتیب، تجربه میدانی نگارنده نشان داد که هیچ‌یک از دو سنت نظری نام‌برده به‌تنهایی برای تحلیل وضعیت پناهندگان شهری که امروزه اکثریت جمعیت پناهندگان را تشکیل می‌دهند، کفایت نمی‌کند. خویشاوندی در مشهد نه استمرار ساده‌ی پیوندهای گذشته چنان‌که ادبیات پناهندگی تصویر می‌کند، بلکه سازوکاری منعطف برای تنظیم مناسبات در بافت‌های ناپایدار شهری بود؛ گاهی به کار می‌آمد، گاهی کنار گذاشته می‌شد و اغلب در معرض بازتعریف‌های مکرر قرار داشت. بداهه‌پردازی نیز نه یک ظرفیت پیشینی یا ویژگی فرهنگی، بلکه پاسخی اقتضایی به شرایطی بود که مهاجران در آن گرفتار می‌شدند، شرایطی از فقدان منابع، محدودیت‌های قانونی یا محرومیت‌های نهادی. به همین دلیل، تأکید صرف ادبیات شهری بر بداهه‌پردازی، بدون در نظر گرفتن تفاوت میان شهروندان فقیر و مهاجر، پناهندگان با مدرک و افراد بی‌تابعیت، تجربه‌ی افغانستانی‌ها را در عمل نادیده می‌گرفت. همین مواجهه‌ی تجربی بود که نگارنده را بر آن داشت تا ضرورت ایجاد پیوندهایی میان این دو حوزه‌ی نظری را پیش بکشد: از یک‌سو اهمیت پایداری، زمان‌مندی طولانی و تبار خویشاوندی در سنت نخست، و از سوی دیگر حساسیت به موقتی‌بودن، عدم قطعیت و خلاقیت‌های زیسته در دل فقر شهری در سنت دوم.

در بطن این مقاله، تعهدی به کار مفهومی نهفته است: کارِ واسازی آن مفروضاتی که خویشاوندی را با پایداری، شهرنشینی را با انعطاف‌پذیری، و پناهندگی را با وظیفه سیاسی انتظار برای بازگشت، گره می‌زنند. مورد افغانستانی‌ها در شهر مشهد، تصویری بسیار درهم‌تنیده‌تر و پیچیده‌تر را پیش روی ما می‌گذارد؛ جایی که خویشاوندی، امری شکننده و استراتژیک است؛ جایی که روابط همسایگی به روابط خانوادگی تنه می‌زند؛ و بداهه‌پردازی، هم در تاریخ طولانی اقامت ریشه دارد و هم در ضرورت و الزام گذران زندگی. محله‌های مختلط شرق شهر مشهد نه اردوگاه هستند و نه مناطق شهری متعارف و معمول شهروندان فقیر. آنها مناطقی از آوارگی چندلایه هستند؛ جایی که تعهدات و محرومیت‌های رابطه‌ای در

می‌کند تا به اهمیت ادبیات موجود بازگردیم. اگر مطالعات آفریقایی بر جریان و فضای شهری تأکید کرده‌اند و مطالعات پناهندگان خاورمیانه بر ریشه‌دار بودن و اردوگاه متمرکز شده‌اند، زندگی افغانستانی‌ها در شهر مشهد نیازمند چارچوبی است که بتواند هم‌زمانی و تعلیق را به‌طور مشترک در نظر بگیرد و آن را توضیح دهد.

در مجموع، مورد پناهندگان افغان در شهر مشهد، محدودیت‌های پارادایم‌های موجود نظری در هر دو حوزه مطالعات پناهندگی و مطالعات شهری را آشکار می‌سازد. زندگی آنها در درون رژیم‌های جریان دارد که نه ملهم از نظام مرتبط با اردوگاه‌هاست و نه به محله‌های غیررسمی گروه هم‌وطنان (شهروندان) تعلق دارد؛ نه کاملاً مبتنی بر خویشاوندی است و نه تماماً بداهه‌پردازانه است. آنها در جامعه شهری ایران به رسمیت شناخته شده‌اند؛ اما حمایت نمی‌شوند. حضور دارند، اما ادغام نشده‌اند. نظریه‌پردازی تجربه آنها لزوماً به معنای تعریف یک پارادایم جدید نیست، بلکه به معنای برهم زدن همان مفروضاتی است که زیربنای پارادایم‌های قدیمی را تشکیل می‌دهند. آنچه پدیدار می‌شود، فراخوانی است برای یک دستور زبان مفهومی جدید؛ دستور زبانی که این وضعیتِ طردِ نهادینه را نه با تقلیل افراد به «قربانی صرف» یا «حیات برهنه»، بلکه با دیدن خاص‌بودگی موقعیت‌شان و کشاکش‌های اخلاقی‌ای که برای زیستن معنادار، مراقبت متقابل، و بقا در شرایطی نابرابر انجام می‌دهند، نام‌گذاری کند. دستور زبانی که در عین حال، از رمانتیک‌کردن اشکال مقاومت پناهندگان و روش‌های بداهه‌پردازی آنان پرهیز کند. چنین دستور زبانی باید بتواند بی‌ثباتی ماندگار را نه چونان استثنا، بلکه به‌مثابه منطق سازمان‌دهنده‌ی زندگی روزمره در نظر گیرد.

بحث و نتیجه‌گیری

این مقاله، با کاوش در زندگی روزمره و کنش‌های رابطه‌ای پناهندگان افغانستانی در مشهد، صرفاً در پی ارائه یک نمونه مردم‌نگارانه تازه نبوده؛ بلکه هدف آن به چالش کشیدن چارچوب‌های تحلیلی‌ای بود که پدیده‌هایی چون آوارگی، خویشاوندی، و اجتماعی‌بودن شهری را معمولاً از خلال آن‌ها می‌فهمیم. از طریق خوانشی مقایسه‌ای از بسترهای مختلف پناهندگان فلسطینی، کشمیری و ساکنان بافت‌های غیر رسمی در شهرهای آفریقایی، و با ردیابی اشکال رابطه‌ای چندرگه که پناهندگان افغانستانی در ایران پدید می‌آورند، روشن می‌شود که دسته‌بندی‌های غالب دانشگاهی - نظیر «اردوگاه پناهندگان»، «تداوم و استمرار خویشاوندی»، «بداهه‌پردازی شهری» یا «گریز جهانی‌وطنی»^۱ - دیگر برای فهم پیچیدگی‌های زندگی پناهندگان در شهرهای معاصر جنوب جهانی، بسنده و کافی نیستند.

¹ Cosmopolitan Escape

میان سازمان فضایی و اشکال اجتماعی بودن در حال تکوین در آن وجود دارد؟

در نهایت، این مقاله مدافع فهمی گسترده‌تر از آوارگی است؛ فهمی که بافتارهای زندگی روزمره، دوسویگی پیوندهای رابطه‌ای، و کثرت روابط و اشکال اجتماعی بودن در میان فقرای شهری را جدی بگیرد. این مقاله، فراخوانی است برای گذار از گونه‌شناسی‌ها^۲ به مکان‌شناسی‌ها^۳: گذار از دسته‌بندی‌های ثابت به سوی نقشه‌نگاری از روابط، بداهه‌پردازی‌ها و عواطف یا تأثراتی که از مرزهای متعارف و معمول فراتر می‌روند. در محله‌های مختلط شهر مشهد، ما نه با اردوگاه روبرویم و نه با جهان‌شهری، بلکه با چیزی در میانه اینها مواجهیم؛ عرصه‌ای متراکم، ناهموار و از حیث اخلاقی سرشار که در آن، اشکال جدیدی از زندگی تحت فشار محدودیت‌ها در حال شکل‌گیری است. اگر قرار است نظریه‌ای از پناهندگی شهری بپروانیم که تفاوت‌ها را همسان در نظر نگیرد، قدرت را پنهان نسازد و مسئله بقا را رمانتیزه نکند، باید به آن اشکالی از زندگی توجه کنیم که در چنین فضاهای بینابینی پدیدار می‌شوند. ما باید نه تنها به آنچه مردم را در کنار هم نگه می‌دارد؛ بلکه به آنچه آنها را فرسوده می‌سازد، آنچه آنها را از هم جدا می‌کند، و آنچه حضورشان در شهر را هم ضروری و هم تحمل‌ناپذیر می‌سازد، نیز گوش فرادهیم. از این منظر، حضور افغانستانی‌ها در شهر مشهد تنها یک نمونه موردی نیست؛ بلکه بازتاب‌دهنده، برهم‌زننده و پرسشی است که ما را به بازاندیشی در باب شیوه‌های مفهوم‌پردازی زندگی در حاشیه‌های قانونی بودن، به رسمیت شناختن و مراقبت فرامی‌خواند.

منابع

- Abbasi-Shavazi, M. J., Sadeghi, R., Mohammadi, M. (2006). Marriage and family formation of the second generation of Afghan refugees in Iran. *International Migration Review*, 42(3): 813-843.
- Abbasi-Shavazi, M.J., Sadeghi, R., Mahmoudian, H., Jamshidiha, G. (2012). Marriage and family formation of the second-generation Afghans in Iran: Insights from a qualitative study. *International Migration Review*, 46(4): 828-860.
<https://doi.org/10.1111/imre.12002>
- Adelkhah, F., Olszewska, Z. (2007). The Iranian Afghans. *Iranian Studies*, 40(2): 137-165.
<https://doi.org/10.1080/00210860701269519>
- Adelkhah, F. (2016). *The Thousand and One Borders of Iran: Travel and Identity*. London: Routledge.
- Agier, M. (2012). *Managing the Undesirables: Refugee Camps and Humanitarian Government*. Cambridge: Polity Press.

مواجهه با تاخت و تازهای اخراج، فیلترهای ملی و منطقه‌ای و فرقه‌ای، و بی‌اعتنایی دولت، پیوسته در حال بازآرایی و تجمیع هستند. شیوه مقایسه‌ای به کار گرفته شده در این مقاله، امکان چارچوب‌بندی مجدد و انتقادی ادبیات غالب در انسان‌شناسی و مطالعات شهری را فراهم می‌آورد. مردم‌نگاری‌های اردوگاه‌های فلسطینی، گرچه برای فهم سیاست آوارگی به ویژه در بستر خاورمیانه مهم و محوری‌اند، اما به این سمت تمایل داشته‌اند تا خویشاوندی را به عنوان آخرین سنگر پایداری رمانتیزه کنند، و از خشونت، خستگی و گسستگی‌ای که بی‌تابیتی بر زندگی خصوصی تحمیل می‌کند، غفلت ورزند. از سوی دیگر، روایت‌های مطالعات شهری در کشورهای آفریقایی، به درستی بر جریان، ظهور و بداهه‌پردازی زیرساختی تأکید کرده‌اند، اما اغلب این فرایندها را از شرایط زیسته محرومیت قانونی یا از تاریخ‌های رسوب‌کرده‌ی قومیت، طبقه و مهاجرت، منتزع ساخته و از آنها منفک کرده‌اند.

آنچه مورد افغانستانی‌ها به نمایش می‌گذارد، شیوه‌ای از زندگی رابطه‌ای است که از جای گرفتن در هر یک از این دو قطب، سر باز می‌زند. خویشاوندی و دوستی، همسایگی و تعهد، حسابگری و مراقبت؛ همگی در فضاهای همسان، و اغلب در روابطی یکسان، هم‌زیستی و هم‌بودی دارند. این روابط صرفاً به این دلیل که کوتاه‌مدت‌اند، «موقتی» نیستند؛ آنها موقتی هستند زیرا در درون رژیم‌های بی‌ثباتی ماندگار پدیدار می‌شوند. زیست‌جهان‌های شهری که افغانستانی‌ها آن را می‌آفرینند، نه به تاب‌آوری تام و نه به فروپاشی محض قابل تقلیل نیستند. آنها بسترهای کار اخلاقیاتی^۱ هستند؛ جایی که مردم با تضاد، دوسویگی و به رسمیت شناختن ناکامل دست‌وپنجه نرم می‌کنند، درحالی‌که برای سرپا نگه داشتن زندگی‌شان همواره در تلاش هستند. این امر پیامدهای روش‌شناختی نیز به همراه دارد. این مقاله به جای آن‌که شهر مشهد را میدانی برای نقشه‌نگاری تلقی کند، آن را به مثابه یک چشم‌انداز مفهومی در نظر می‌گیرد؛ جایی که چارچوب‌های گوناگون به هم می‌رسند، قطعیت‌های تحلیلی سست می‌شوند، و شمایل‌های مفهومی جدیدی امکان ظهور می‌یابند. مسأله فقط این نیست که مورد افغانستانی‌ها داده جدیدی به ادبیات آوارگی می‌افزاید؛ بلکه مسأله این است که این مورد، ما را به بازنگری در خود دسته‌بندی‌های موجود فرامی‌خواند: اینکه چه چیزی خویشاوندی محسوب می‌شود؟ چه چیزی زیرساخت را تشکیل می‌دهد؟ و چه نوع روابطی در اردوگاه‌ها در مقایسه با آنهایی که در محله‌های شهری کم‌درآمد ریشه می‌دوانند، پدیدار می‌شوند و در نتیجه، چه رابطه‌ای

¹ Ethical

² Typologies

³ Topologies

- Families and the Making of Kashmiri Jihadists*. Berkeley: University of California Press.
- Sayigh, R. (1979). *The Palestinians: From Peasants to Revolutionaries*. London: Zed Press.
- Simone, A. (2004). People as infrastructure: Intersecting fragments in Johannesburg. *Public Culture*, 16(3): 407-429. <https://doi.org/10.1215/08992363-16-3-407>
- Williams, A. (2015). Refugee urbanism and the moral economy of improvisation. *Urban Studies*, 52(11): 2034-2050.
- Al-Mohammad, H. (2010). Towards an ethics of being-with. *Ethnos*, 75(4): 425-446.
- Allen, D. (2014). *Refugees of the Revolution: Experiences of Palestinian Exile*. Stanford: Stanford University Press.
- Bourdieu. P. (1977). *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Carsten, J. (1995). The substance of kinship and the heat of the hearth: Feeding, personhood, and relatedness among Malays in Pulau Langkawi. *American Ethnologist*, 22(2): 223-241. <https://www.jstor.org/stable/646700>
- De Boeck, F. (2014). Infrastructure: Commentary from Filip De Boeck. *Cultural Anthropology*, 29(2): 375-386. <https://journal.culanth.org/index.php/ca/infrastructure-filip-de-boeck>
- Feldman, I. (2014). What is a camp? Legitimate refugee lives in spaces of long-term displacement. *Geoforum*, (66), 244-252. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2014.11.014>
- Geertz C., & Geertz, H. (1975). *Kinship in Bali*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hanafi, S. (2010). *Governing Palestinian Refugee Camps in the Arab East: Governmentalities in Search of Legitimacy*. Cairo: American University in Cairo Press.
- Harpviken, K.B. (2009). *Social Networks and Migration in Wartime Afghanistan*. New York: Palgrave Macmillan.
- Khalili, L. (2007). *Heroes and Martyrs of Palestine: The Politics of National Commemoration*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kibreab, G. (1999). Revisiting the debate on people, place, identity and displacement. *Journal of Refugee Studies*, 12(4): 384-410. <https://doi.org/10.1093/jrs/12.4.384>
- Knudsen, J.A. (2016). Camp, Ghetto, Zinco, Slum: Lebanon's transitional zones of emplacement. *Humanity: An International Journal of Human Rights, Humanitarianism, and Development*, 7(3), 443-457. <https://doi.org/10.1353/hum.2016.0025>
- Knudsen, A., Hanafi, S., eds. (2011). *Palestinian Refugees: Identity, Space and Place in the Levant*. Abingdon: Routledge
- Malkki, L.H. (1995). *Purity and Exile: Violence, Memory, and National Cosmology among Hutu Refugees in Tanzania*. Chicago: University of Chicago Press.
- Mbembe, A., Sarah N. (2004). *Johannesburg: The Elusive Metropolis*. Durham: Duke University Press.
- Mbembe, A. (2001). *On the Postcolony*. Berkeley: University of California Press.
- Ministry of Interior, Islamic Republic of Iran. 2025. *Report on the Estimated Population of Foreign Nationals in Iran*. Tehran: Ministry of Interior. <https://www.magiran.com/article/4597172>
- Olszewska, Z. (2015). *The Pearl of Dari: Poetry and Personhood among Young Afghans in Iran*. Bloomington: Indiana University Press.
- Perdigon, S. (2011). The one still surviving and viable institution. *Anthropological Theory*, 11(2): 155-179.
- Peteet, J. (2005). *Landscape of Hope and Despair: Palestinian Refugee Camps*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Robinson, C.D.B. (2013). *Body of Victim, Body of Warrior: Refugee*